

NAPOLEON CSÁSZÁR'
É L E T E.

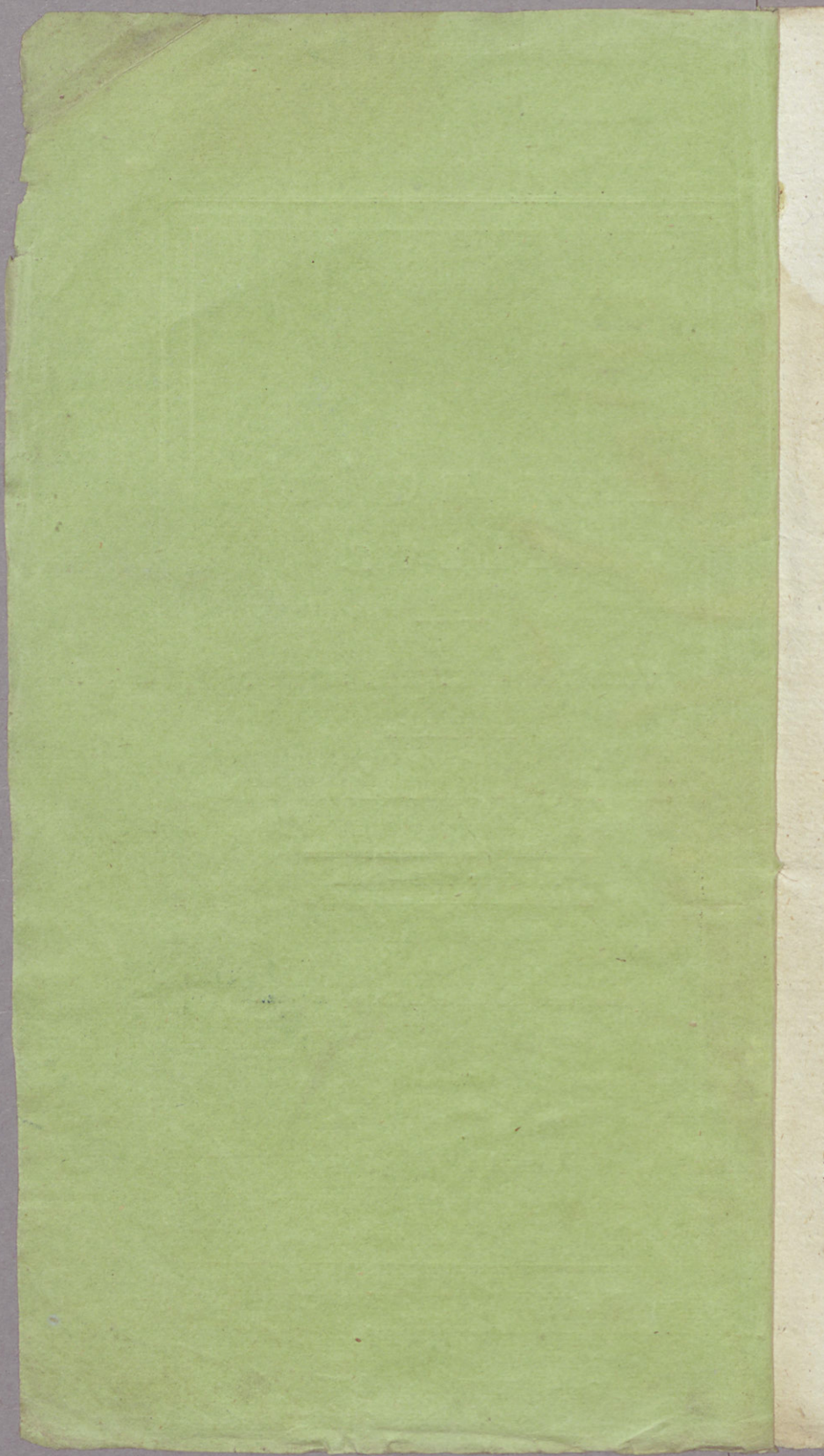
TÖBB TÖRTÉNET-IRÓK SZERINT

MAGYARÁZÁK

ILLÉS ÉS **SZEKRÉNYESY.**

II. FÜZET 1799—1805.

Ára borítékba kötve 30 kr. ezüst pénz.

XIV 12/14

NAPOLEON CSÁSZÁR'

É L E T E.

TÖBB TÖRTÉNET - ÍRÓK SZERINT

MAGYARÁZÁK

ILLÉS ÉS SZEKRENYESY.

II. FÜZET.

1799 — 1805. eszt.

PESTEN 1834,

PETRÓZAI TRATTNER J. M. ÉS KÁROLYI I. TULAJDONA.

(ÚRI UTSZA 612.)

I.

Chronologiai áttekintet.

Syriai Táborszás.

1799. Febr. 6. Syriába menetel.

9. El-Arischi ütközet. — 10. Bonaparte generál odahagyja Kairót. — 19. El-Arisch erősség' bevétele. — 24. Bemenetel Gázába.

Mart. 7. Jaffa' bevétele 's kirabolása. (40 álgýű. Az őrizet agyon lövettetik.) — 8. A' döghalál' első jelenségi mutatkoznak a' francia sereg közt. — 11. Bonaparte generál meglátogatja s' mirigyos betegek' kórházát. — 16. Haifa' bevétele. — 18. A' sereg megérkezik Saint-Jean-d'Acre elébe. A' várt bekerítik. Az ostrom elkezdődik. — 20. A' futó sáncz megnyitattik. — 26. Az ostromlottak kirohanást próbálnak, de visszaveretnek. — 28. Első megrohanás. A' francia granátosok egy 10 láb magosságú meredek-fal által, mellyen ált nem ugorhatnak, visszatartóztatnak.

Ápril. 8. Nazarethi ütközet. Junot 500 emberrel, 3000 lovaszágnak ellent áll, elvesz tőlök 5 zászlót, 's 600-at fogságra ejt. — 9. Canai ütközet. — Lubiai ütközet. — 16. Csata a' Tábor' hegyénél. A' török sereg' megvertetése. — 24. Második rárohanás Saint-Jean-d'Acre-re.

Máj. 7. Az ángoly hajós-sereg Saint-Jean-d'Acre-bez érkezik. Harmadik rárohanás. A' Francziák a' törésen erős lábra kapnak. — 8. 200 granátos a' várba nyomul, de a' Törökök, és az éppen most partra szállt Ángolyok, a' támadó csapatnak maradékát visszaverik. — 10. Negyedik rárohanás. Beauharnais Eugen megsebesítetik, Paimhaud generál megöletik, 's Bon generál halálos sebet kap. — 20. Az ostrommal felhagynak, 's a' francia sereg vissza-megy. — Jaffát odahagyják a' Francziák.

Jún. 14. A' francia sereg Kairóba megy.

Jul. 11. Az ángoly hajós-sereg Alexandria alá érkezik. — 25. Az abukiri csata. Teljes semmivététele a' török seregnek, melly 12,000 embert veszt.

Aug. 2. Abukir vára bevétetik (5000 fogoly.) — 21. Bonaparte generál átadja Kleber generálnak a' fővezérséget a' seregnél. — Bonaparte Mui ron fregatton, Franciaországba elutazik.

Octob. 1. Bonaparte Ajaccióba érkezik. — 9. A' frejusi kötőben partra száll. — Bonaparte visszaérkezik Párisba.

Folytatása 's vége az egyiptomi táborozásnak.

1799. Novemb. 1. 7000 Janicsár, kik Damiettnél szárazra léptek, megtámadtának 's verettetnek Verdier generál által, ki 1000 emberrel, 2000 embert megöl, 800-at elfog, 's 5 álgút elvesz.
1800. Jan. 25. Az El-Arischi egyesség, Klebertől aláírva, az Egyiptomból való kimenetelt illetőleg.
- Mart. 20. A' Törökök vonakodnak az egyességet teljesíteni. Csata és győzelem Heliopolisnál. — 20. Lázadás Kairóban. — Szövetség Kleber és Murad-Bey közt.
- April. 18. Kairó megtámadatik. — 27. Kairó' bevétele 's meghódítása. — 30. Klebernek öszvejövele Murad-Bey-al.
- Jun. 14. Kleber meggyilkoltatik. Menou átvesszi a' fő vezérséget a' seregnél.
- Mart. 1. Az Ángelyok Alexandriánál kiszálnak. — 21. Csata Kanopénál.
- Jun. 27. Belliard generál' egyessége Kairóban, Egyiptom' oda hagyása iránt.
- Aug. 9. A' sereg' egy része Franciaországba eredz.
- Sept. 2. Menou generál Alexandriában megadja magát. — 30. A' Francziák Egyiptomot egészen odahagyják.

Syriai táborozás.

Saint-Jean-d'Acre' ostroma. — Ütközet a' Tábor
hegyénél. — Ütközet Abukirnál.

Az abukiri ütközet' szerencsétlen kimene-
telét mélyen fájlalá a' fő generál, habár a' se-
reg' szeme előtt stoikus nyugalmat igyekezett
is mutatni. De ha maga volt, vagy néhány meg-
hittjei vevék körül, keservesen panaszkodott
parancsinak nem teljesítése és Brueys admirál'
nyakassága miatt, melly nyakasságért egyébb-
iránt e' tengeri vezér dicsőséges halállal lakolt-
meg. Keserve, akarátja ellen panaszokra fa-
kadt: Augustus vala ő, ki Varustól viszsza-
váná seregeit.

A' francia sereg' vesztesége minden vi-
szonyait megváltoztatá a' hadnak, de a' francia
sereg' helyzete még sem vala minden remény
nélkül. Ha az Egyiptomból visszamenetel' esz-
közítől megfosztva vala is, még is ezen országban
fenn-tarthatta magát az által, hogy a' lakoso-
kat a' francia ügy' részére megnyeré. Pénzzel,
fegyverrel és tisztekkel ki egészíthetődek az
ezredek e' tartományban. Ezután tehát a' fő
generálnak első gondja vala, jó igazgatás által
az Egyiptomiak' hajlandóságát megnyerni. Ez
okos törekedés a' szükséges engesztelődés' va-
lósítására, arra bírá őt, hogy a' nép' nemzeti
innepein, a' Nil vize' töltésének keresztül töré-
sén, és Mahomet' innepének inneplésén meg-
jelenjen. A' Scheikokat 's Imánokat nagy szí-
vességgel fogadá, gyakran beszélt velök, igye-

kezett a' lakosok' szükségeit, 's a' helyezetök' javítására czélzó eszközöket megismerni, kitanulni, — sőt még, vallásbeli előítéleteiknek is hizelkedvén, ügyes intések által értésökre adá, hogy a' köztársasági sereg hajlandó volna, a' mahomedana vallásra térni.

Ugyan azon időben a' tartomány' fináncziájában rendet hozott-be, az adó-beszedési rendszert megjavítá, az országban rendes politziát hozott-be, hajlatlan törvényszékeket állíta-fel, mellyek kinek kinek jó 's gyors igasságot szolgáltatának, katonai utakat épített, a' csatornákat kitisztogattatá, 's megigazíttatá, gyarmattelepítéssel próbát tétetni parancsolt, Kairóban arabs, török 's francia nyomtató - műhelyt állíta-fel, valamint a' hadi sereg' ruházására szükséges gyárokat 's a' hadi - szerek' készítésére, öntő hámorokat; az ország' művelődésének hathatós elősegélésére, amaz egyiptomi intézetet alapítá, mellynek munkáji olly tisztelettel teljes emlékeket hagyának hátra, 's végtére olly pompával innepelé a' szabad köztársaság' év-innepét, melly Kairo' lakosira csudálatos benyomást okozott.

Bonapartenak igazságos és rendes kormánya gyümölcsözött is. Az Arabok' gondolkozása módja a' Francziák iránt kedvezőleg kezdé változni, kiknek uralkodások szembetünőleg szelídebb 's türethetőbb vala, mint a' Mameluckoké volt. Csak néhány hónap kivántaték még, a' fő generál' céljának elérésére. De a' török udvartól titkos ügyészek jövé, a' lakosok' e' kedvező érzésének, a' durva nép-tömeg' fanatikus felingerlése által ellene do!gozának.

Bonaparte mielőtt Frantziaországból elutazott, a' Direktoriummal abban egyezett - meg, hogy a' külső ügyek' ministere, Talleyrand,

Konstantzinápolyba menjen, 's a' szultánt igyekezzen meggyőzni arról, hogy a' hadi seregnek Egyiptomba mentele ő benne gyanút ne gerjeszsen, hogy ennek nem egyéb a' czélja, mint a' Mameluckok' Beyeit, kik ellen a' Francziák méltán panaszkodnak, megfenyíteni, az ángoly kereskedést Indiában semmivé - tenni, 's Egyiptomot ismét a' kelet-indiai kereskedés' fő - kirakodó helyévé tenni. Az alkudozás nehéz vala, de nem lehetetlen. Talleyrand nem tartá meg ígérését: talált ürügyöt, melly alatt ezen küldetést egy altisztre bizá, 's ő Párisban maradt. E' szerént az ángoly és orosz befolyásnak kitétetett Porta, hadat izent Franciaországának.

E' történet' hire titkos követek által Syriából Egyiptomba vitetvén, csak hamar elterjedt az egész tartományban 's egy közönséges forrást okozott. A' meglegedetlenek rendbe-szedék magokat, 's a' nekik meghagyott vallásbeli szabadságot használva, a' minaret - tornyokból lekiáltott imádságra való intéseket, zendülésre készítő felszólításokká változtatták. A' Mahomedánusok' feje a' Francziák ellen nyilatkozván, ezeket ezután csak hitetlen ebeknek, tarthaták, kiknek elvesztése érdemes tett vala. Oct. 22-kén Kairóban tetemes zendülés ütött-ki. Dupuy generál, a' város' kormányzója és 300 tisztek vagy katonák megfojtattak. A' fő generál' segédje, Sulkowszky lengyel nagy érdemű tiszt, szinte áldozatja lón a' nép' dühének. Bonaparte, elkerülhetlen szükségesnek tartá a' kemény fenyítéket. A' közel táborozó seregek parancsot vettek, a' városba bényomulni, és a' kit csak fegyveres kézzel lelének, mind agyon lövék. A' zendülők' maradványa a' nagy templomba menekedett, de a' fellegvár' álgúii

által lövettetvén, kegyelemre meg kellett magát adnia. Mindnyájoknak meg kellett való ülettetniök, — de kétségbe-esésök által, Bonaparte meghagyá magát engesztelni, és csak a' legbünyösebbek közül hat lövetett agyon. E' felzendülés' elnyomatása 's megbüntetése, a' Francziák' hatalmát Egyiptomban megerősíté.

Az alatt, mig Bonaparte a' kairói zendülést lecsillapítá, Desaix, a' Mameluokok' maradványa ellen ama' nevezetes elhatározó győzdelmet nyere Sedimánnál, 's így felső-Egyiptom' meghódítását bevégezte.

A' békének helyre-állítása után Kairóban, és Murad - Bey' megverettetése után, nem soká volt nyugta az egyiptomi seregnek. A' fő generál értesítetett, hogy Natoliában egy török sereg egyesül, 's a' közép tenger' keleti partja hosszában, Egyiptomba akarna bűtni, Djezzar, saint-jean d'acre-i *) basa, eleség-tárokat építetett e' had' számára, és Syriában seregeket gyűjtött, hogy keresztül mentében ezekkel erősítse hadát. Bonaparte az által gondolta az ellenség' terveit legjobban meg semmisíteni, ha e' készületeket elrontja, mielőtt a' török sereg a' hasának segítségére jöhetne. Azért elhatározá magában hogy Syriába indul.

A' seregek, mellyekről rendelkezhetett, a' nélkül, hogy Egyiptom' nyugalmát kockára tegye, csak 12,000 gyalogságból állottak, Bon, Lannes, Reynier, 's Kleber' osztályaiból. A' lovasság, Murat' vezérlése alatt, 900 lóból ál-

*) A' basa' neve tulajdonkép Achmet vala, és Djezzar (ölő) csak mellék neve volt, mellyet kérlelhetlen kegyetlensége 's számos megöletések által szerzett magának.

lott. — Bonaparténak, Egyiptomban, több lovas osztályai voltak, egy új fegyver neméből összeállítva, mellyeknek rendeltetésök vala, a' hadi seregnek mint vezetők szolgálni, 's az Arabokra vadászni: értjük a' Dromedárok' ezredét. Ezek közül, mindegyik két teljesen felfegyverkezett katonát vitt, kik egymáshoz háttal fordulva valának. A' dromedár' testi ereje 's sebessége olly nagy, hogy e' könnyű sereg, egyetlen egy nap, megállapodás nélkül 25—30 órányi távolyságra mehetett. A' syriai háború' folytatában e' sereg nagy szolgálatokat tett.

Februar' közepe felé, 's olly marsok után, mellyeken ama veszőségek 's szenvedések megújultak, mellyeket a' katonák, első mentőkben a' pusztán keresztül, Alexandriától Ramanihig szenvedtek — a' kis hadi sereg El-Arisch előtt összevgyült.

Mindennemű szükölködések', a' vállalandó ostromok', 's sivatag puszták' daczára is mellyeken keresztül menniök kellett, a' hadi sereg hirtelen Saint-Jean d'Acre előtt termett.

Ez út közben az el-arischi erősség négy napi ostrom után alkudozással megadá magát. — Gázát, egy kard vágás nélkül bevették. E' város élet-táiraiban sok eleséget találtak, a' mit a' táplálék nélkül szükölködő sereg igen kedvesen vett; Jaffa városát, a' régi Joppét, néhány napi ostrom után, reá rohanással bevették, 's a' katonák kirabolták, fel lévén az által bosszontva, hogy a' török parancsnok a' fő generál által előtte való nap küldött parlamentárnek fejét le üttette. 2,000 ember, a' városban levágott őrizet' maradványa, melly egy karavan-rejtekebe vonta magát — elfogatott. Ama' lehetetlenség, hogy ezek Egyiptomig vitessenek, az élelem' szüke 's azon bizonyosság,

hogy ez emberek, fogadott szavokra elbocsájtatván, csak hamar a' saint-jean-d'acre-i basa' seregeit nevelnék, arra bírák az ezek sorsa' elhatározása végett öszve gyült hadi-tanácsot, hogy ez, a' hadi sereg' java' tekintetéből azoknak halálát szükségesnek nyilatkoztatá-ki.

A' fő generál e' halálos ítéletet, a' legeleveníbb fájdalommal hajtatta-végre; de kötelességébe állott; a' szükség, parancsoló 's könnyörületlen.

A' pestis, mellynek anyagát néhány zászlóalj Egyiptomból magával hozá, Jaffánál volt tartózkodások' ideje alatt mutatkozván, a' katonák közt nagy pusztitást tett. A' katonák képzelődésök megborzadt, 's bátorságok hanyatlott. A' rémülés közönséges vala. Ama' szerencsétleneket, kik e' rettenetes nyavalyába estek, pajtásaik kerülték 's megvetették. Az egészségre ügyelő tiszték' nemes elszánása e' pulya önvágynak nem bírta elejét venni, sem az emberiséghez méltóbb gondolkozást a' katonák' sziveikben ismét felébreszteni. Bonaparte, szembetűnő 's nyilvános lépés által akarta katonáinak hanyatlott erkölcsiségét ismét emelni. Mart. 11-kén egész generál-stabjától kísérve, mind a' két kórházat meglátogató, mellyben a' sebesítettek 's pestises betegek, elkülönözve ápolgatattak. Egy óránál tovább maradt a' pestises betegek' kórházában, minden katonánál megállapodott, 's mind egyikhez vigasztaló 's bátorító szavakkal szólott. Hogy a' betegeknek megmutassa, hogy a' nyavalya nem olly ragadós, mint hitték, többeket közülök, kezével illete, 's egy katona' holt testét felsegélé emelni, a' ki a' felfakadt mirigy sebektől egészen be vala mocskolva. Végre a' fő hadi-orvos Desgenettes' kérésének engedvén, a' ki elébe terjeszté, hogy

ily mirigyos légbeni hosszas tartózkodás több mint hasztalan volna, oda hagyá a' kórházat e' haldokló szerencsétlenek' áldásitól halmozva. Az épületből kiléptekor, generalstabja' tisztszej, méltán aggódva, elevenen elébe terjeszték vigyázatlanságát. — Ó nyugottan felelé: „kötelességem vala, fő-generál vagyok.“

A' sereg, mart. 18-kán Saint-Jean-d'Acre alá megérkezett, mellybe Djezzar minden gazdagságával 's erős őrizettel bezárkózott vala. A' futó-sánczok mart. 20-kán nyitattak meg. E' hely' erősségi mivei, csak egy tornyokkal megrakott, és egy mély árokkal körül vett körfalból állottak. A' francia álgúzó-szer csak 4 tizenkét fontosból, 8 haubitzból, 1 harminczkét fontosból és 30 négy fontosból állott. Bonaparte várta ugyan ostromló álgúit; de tengeren hozattatván, Sidney-Smith ángoly admiral által, ki a' syriai tengeren, egy hajós se reggel keresztbe járt, elvették, és Djezzárnak, a' sánczok' felfegyverkezésére ajándékoztattak. Végre a' pattantyusok golyók nélkül szükölködtek, 's csak az erősségből 's a' közel partnál horgonyozó ángoly hajókból szórttak' felszedése által szerettek magoknak golyókat.

Még is, ha Djezzár csak a' magasegéd fürásira lett volna szorítva, a' város nem soká állhatott volna ellent, a' francia granátosok bátorságának 's a' pattantyusok' ügyességének. Két szerencsétlen környülmény tevé ez ostromot szint olly makacská, mint vérengzővé, 's a' kétségbe esett ellentállást hosszabbá: u. m. Sidney-Smith admirálnak a' tengeren keresztbe járása, és két kivándorlott Francia' (Philippeaux, ritka érdemü földmérő, régi oskola társa Bonaparténak a' briennci hadi iskolában, és Tromelin, jeles pattantyus tisztt) jelenléte

a' várban, kikre a' védelmi munkákra való felügyelés bizva volt. Ezen kívül az őrizet, a' tengerről, szünet nélkül kapott segítséget 's mindennemű hadiszert, míg a' francia sereg, segéd forrásait lassankint kimeríté.

A' fő generál már egy első, jóllehet hasztalan támadást tett Saint-Jean-d'Acree-re, midőn értesítetett, hogy egy Damaskusban gyűjtött, 's mentében a' palestinai Törökök által nevedezett sereg, ő ellene utban légyen. Azonnal elküldi Kleber' osztályát Nazarethba, és Muratot 2000 emberrel Saffethba, hogy e' sereg' mozgására figyelmeztvén, ha közelítene, azt zárva tartsák. Kevés napokkal azután (azon pillanatban, midőn az őrizet kiűtött) hallá, hogy az ellenség a' Jordánon keresztül jött 's Klebert megakarja támadni. Mihelyt a' Törökök a' városba visszszaverettek, april. 15-kén Bon' osztályával 's a' lovassággal utnak indult, hogy generáljának segítségére menjen.

Következő nap reggel a' Tábor hegyéhez érkezvén, ama' híres Esdrelon sikon látá az ellenség' gyalog seregét, Fuli falunál; és 20,000 lovasság' közepette Kleber' osztályát, melly egészen körül kerítve, és két négy szeget formálva, csudálatra méltó renddel harczolt. A' harcz hat óra óta tartott, 's e' vitéz osztály hat óra óta, a' nélkül, hogy sorait szétthagyta volna szaggatni, állotta - ki a' Mameluckok 's Arabok' dühös megtámadásait, a' kik majd bajonetjaikra rohantak, majd igen csekély távolyságról rájuk tüzeltek. Bonaparte egy pillanatot sem vélt késhetni, 's Bon' osztályának parancsot ada, négyszöget formálni, 's a' sikon sebesen előre nyomulni, még pedig úgy, hogy Kleber' két négyszögével egy egyenlő oldalú háromszöget formálna. E' szép hadi fordulat mellynek

czélja vala, az ellenséget a' középre szorítani, szerencsésen elsült. Tüztől 's füsttől körülvéve, Kleber nem láthatá, mi történik körülötte. Az álgyük' durrogása hirdeté neki Bonaparte' érkezését, kinek megjelenése, az ellenségre nézve mennykő-csapás vala. Csak hamar rettenetes tűz ütött-ki a' három szög' szögletéből, 's szétszóra a' Mameluckokat, kik nagy zavarban, 's a' legsebesebb futással siettek-el onnan. Kleber' granátosi viszont a' támadók lettek. Egy csapat Fuli felé nyomult előre. A' falu bajonettel bevétellett, 's az ellenséges gyalogság, a' pattantyusok által lövettetve, minden oldalról kis puska tüzzel vagy puszta fegyverrel visszaveretve, a' Jordán felé rohant, hogy a' futásra utat leljen, 's Murat' lovassága kezére került, a' melly iszonyu vérontást tett közöttök. A' török sereg a' Tábor hegyi ütközetben 6000 embert, öt száz tevét, tetemes életet, 's gazdagságot vesztett.

E' győzödelem elhatározó vala: az ellenség nem meré többé, az ostrom' ideje alatt, a' hadi sereget háborgatni.

Hatvan napra, a' futó-sánczok' kinyitása 's nyolcz foganat nélküli megtámadás után, melyeknél a' sereg' széke és több generálok, mint Bon, Venoux, Raimbaud elvesztek, 's mások, mint Lannes, Vial, és Rampon megsebesítettek, a' fő general felhagyott azon reménnyel, hogy a' Törökök' makacs ellentállását meggyőzhesse, kik erősséget nyertek 's ezen felül a' tengeri szállítások' ideje közelített, 's elhatározá, a' saint-jean-d'acre-i ostromot megszüntetni.

A' pestis folyvást dühödött a' sereg közt. A' lázadás' lelke Egyiptomban ismét feléledt; illy lázadás egy dühös hitű által bujtogatva, ki

El-Modhy angyal nevezet alatt, az Arabok előtt természetkivüli valóságnak adá ki-magát, a' Francziákat Deltában 's Bahirehben nagy veszedelembé ejté. Végre az Archipel' kikötőiben egy expeditio is készült-fel, hogy egy török hadi sereget Egyiptomba vigyen-által.

Május 21-kén eltávoza a' sereg Saint-Jean d'Acree-tól: 3,000 embert vesztett a' döghalál 's csaták által. Hogy a' haszonvehetetlenné vált hadi-szert, mellyet lovak' szüke miatt magával el nem vihete, felhasználja, a' fő generál az ostrom három utolsó napjaiban, minden fen maradt bombákat 's haubitzokat, a' városba vettetett, 's azt majd nem egészen hamuba temeté.

A' visszamenetel Egyiptomba nagyobb szenvedésekkel 's vesződéssel vala egybekötve mint a' Syriába menetel. Temérdek sok megsebesítettek 's betegeket kelle vinni, a' kiket a' fő generál a' legnagyobb gondossággal ápolgattatott; minden lovat, még a' generálokét, a' generál-stabét, sőt a' magáét sem vévén-ki, az ő általvitelökre rendelé; 's jó példával menvén elő, maga is gyalog ment a' sor előtt.

A' sereg, a' közép tenger hosszába ment az égető futó homok sivatag pusztákon keresztül, városokat 's falukat pusztítván, a' vetéseket meggyújtván, minden elrontván, a' mi az ellenség' jövetelét oltalmazhatná, vagy neki némi segédforást nyujthatna. Egy naplouse-i arab, ki egy bokorban leskelődött, kevés távolságra a' főgeneráltól, egy puskát sütt-el reá, de nem találta-el. A' nyomorult elfutott, 's a' tenger' közepében igyekezett egy kősziklára jutni, hol minden boszszútól mentve véle magát; de a' katonák' golyóbisai megadáék érdemlett jutalmát.

A' seregek négy nap tartózkodtak Jaffában hogy bajos utazásuktól kinyugodják magokat. A' döghalál nem szünt meg áldozatokat kívánni; a' mirigyos betegek' száma tetemes vala. Bonaparte újra meglátogató a' kórházat 's a' kik csak az általvitetést kiállhaták, mind elviteté Egyiptomba. E' parancsolat teljesítetett. Mindazáltal a' generál' vetélkedő- társai, a' consul' irigyei, a' császár' ellenségei, az egyiptomi sereg' fő generálját, néhány esztendővel utána, azzal vádolták, hogy ő mirigyos beteg katonáit méreggel megétetni parancsolá. A' gyűlölség, mellyet a' nagy elme mindig gerjeszt, 's az emberek' alacsony indulati magyarázhatják meg egyedül ez álnok vádat. Most, midőn a' kérdés szoros igazlelkűséggel megvizsgáltatott, 's minden fátyol, melly az igazságot elfedé, levonattott, bizonyosan mondhatjuk, hogy a' jaffai mirigy betegek méreggel meg nem étettek; 's ötvenet ki vévén, kik a' betegség' utolsó stadiumát elérték volt 's által nem vitethettek, a' többi mind, részint vizen Damiettébe, részint szárazon El-Arischba vitetett, 's oda meg is érkezett. Az ötven beteg közül, kik Jaffában maradtak, a' nagyobb rész megholt, nehányan olly mértékben helyreállottak, hogy a' sereg után elmehettek; csak heten maradtak hátra a' kórházban, 's a' sereg' elmente után való nap meghaltak.

Bonaparte jun. 14-kén érkezett meg Kairo-ba. Ideje volt, hogy a' kormányt ismétkezébe vegye; a' polgári 's katonai igazgatásba igen káros visszavonás lépett-bé, 's a' lázadást kívánók' reményit újra feléleszté. A' fő generál' szoros rendszabásai 's munkássága ezeket csak

hamar mind a' kötelesség' korlátjai közé vezeték-viszsa.

A' syriai táborozás' csekély sikere meggyőző a' fő generált a' felől, hogy Egyiptom' közjővélekedésének megnyerése végett, a' mahomedana vallás' szolgáinak befolyását kelljen használnia. Felszólítja azért őket, hogy F e t a m által parancsolják-meg a' népnek, hogy ez a' fő generálnak az engedelmesség' esküjét tegye-le. Ez előadás, megijeszté őket. Egy öreg ezt válaszolá neki: „miért nem akar Ön egész seregével a' muhamedana vallásra áttérni? Akkor 100,000 ember sietne lobogóji alá, 's ha azokat hadi mesterségére megtanította volna, az arab hazát ismét helyre állítaná, 's a' keletet hatalma alá vetné.“ Bonaparte nem akará egyenesen visszazetelni e' javallatot, 's ezért csak némelly ellenvetéseket tőn, mellyek katonái' szokásain alapulának. De a' Scheikok 's Uhlemek, kik minden akadályt elakarának hárítani, ki nyilatkoztaták, hogy egy bor-ivóból ki környülmetélve nem volna, valóban igen jó muhamedanus válna, csak a' jóságos cselekedeteket kettőztetné-meg. A' fő-generál időt akara nyerni, 's azon ürügy alatt, hogy serege jövődébeli által-térése' fejében, egy emléket állíttatna-fel, tervet készítetett egy nagyobb moscheehoz, mint az vala, melly a' kairói lázzadás által lerontatott. Ezzel megelégedvén a' Scheikok kiadák a' F e t a m t, 's a' szabadköztársasági sereg' generálját a' próféta' barátjának 's oltalma alatt lévőnek nyilatkoztaták-ki.

Azonközben a' Mameluckok ismét mutatkoznak alsó-Egyiptomban, és Murad-bey Ghizehig előre nyomult, sőt azt mondják, hogy e' Mameluck-vezér a' legmagosabb pyamisra felmenvén, egy részét a' napnak ott tölté, hogy

szemüvegével a' kairoi házakat, a' ghizehi iszonyú kerteket, és a' szép palotát, melly előbb az ő lakása vala, szemlélje. A' Mameluckok' egész hadi erejéből, csak néhány száz kóborló 's szökevény társak maradtak mellette, kiknek, mint ő neki, porral 's vérrel bemocskolt fegyvereiken kívül egyéb birtokok nem volt, sem egyéb hazájok mint lovaik' nyerge. Murad-bey stoikus nyugott lélekkel szemlélé a' mezőt, melly lábai alatt kiterjedt, 's minden sóhajtás nélkül eltávoza, csak ezt mondván: Allah kerim! (az Isten nagy!)

Közelítéséről értesítvén a' fő-generál, azonnal megindult Kairoból, 's a' pyramisok felé nyomult; de már ekkor a' Mameluckok' feje a' pusztákba vissza-vonult. Egész nap üldöztvén őt Bonaparte, a' nélkül, hogy elérhette volna, a' pyramisok mellé letelepedvén, a' napi fáradságtól kinyugovék, 's a' gránit sphinx' lábánál a' frissítő esti hivesseget örömmel érezé, midőn egy arab a' legnagyobb sietéssel Alexandriából érkezett, Marmont generáltól levelet adván neki által. E' sebes-levélben jelenteték neki, hogy 18,000 török Janicsárból álló sereg, Abukírnál, egy ángoly hajósereg' oltalma alatt a' szárazra lépett légyen. Egy pillanatot sem mulasztván, a' fő-generál viszzatér sátorába, 's reggeli három órára kiadá parancsolatit a' seregnek az elmenetelre, valamint az utasításokat a' kairoi kormánynak, míg ő ávo' lenne.

Négy óraker lovon ült, 's harmad napra, az az julius 19-kén Ramaniehba megérkezék, mellyet seregei öszvegyűjtő helyének szána. Ramaniehból Alexandriába ment, hogy megvizsgálja maga az ellenség' állását.

Mustafa, rumeliai basa, a' porta' legjobb generáljai' egyike, kormányozá a' török se-
reget, melly csak gyalogságból áll; vitéz Ja-
nicsárok valának, kik csak bajonett nélküli
puskákkal valának-fel fegyverkezve, de szokva
valának, puskáikat a' kilövés után vállaikra
vetni, 's kézbe fogott karddal 's pisztollyal ha-
dakozni. Angoly tisztectől vezéreltettek, 's szá-
mos és jólellátott pattantyusságok vala. Mi a'
lovasságot illeti, Mustapha, Murad-Bey' segítsé-
gére számola, ki Mamelukjait hozzája vezetend-
ő vala. Az ellenség az abukíri keskeny felszi-
getet raká-meg. Állása két sáncz-linea által fe-
deztetek, mellyek közül egyik néhány ezer lé-
péssel a' falu előtt, a' másik egy erős redoute
's harmincz álgú-dereglyék által oltalmazva,
magában a' faluban vala felállítva. Itt állott fő
ereje, mintegy 10,000 ember 's 12 álgú. Egy
1500. embernyi tartalék-sereg, az Abukíri erős-
ségben feküdt.

Megszemlélvén Bonaparte ez elrendel-
kezést, első szándékát t. i. hogy minden osztá-
lyinak elérézését bevárja, megváltoztatá, 's
elhatározá, az ellenséget azonnal csak 6,000
emberrel, kikkel már is rendelkezhetett, meg-
támadni. Tudta, hogy a' török gyalogság külö-
nösen fél a' lovasságtól, 's e' szerént veté tá-
madói tervét. Az alatt, mig két osztály lovas-
ság homlok megtámadja az ellenség' két szár-
nyain felállított sánczokat, Muratnak huszár
's dragonos-századival meg vala hagyva, a' linea
közepén a' sánczok közt lévő helyekre benyo-
mulni, 's az ellenséget hátulról megtámadni. E'
mozdulat tökéletesen sikerült; az első linea,
bár erősen védelmeztetett, bevétetett, 's a' vé-
delmezők közül azok, kik a' lovasok' kardjai
's a' gyalogok' bajonettei elől megmenekedtek,

teljes zavarban futottak- vissza a' faluba, hol ismét makacs viaskodás keletkezett. A' tüzes kézi -viadal egy ideig a' Törökök' kára nélkül tartott. A' generálok, tisztek 's katonák csuda vitézség' jeleit adák; de az ellenfél' álgúinak rettenetes tüze előhaladásoknak gátot vetett. Két egymás után következő megtámadás, visszaveretett. Bonaparte, ki seregei közepette vála, hogy a' támadást igazgassa, parancsot ada egy harmadikra; megindultak már a' kolonnok, már készült az ellenség elfogadásokra, midőn Murat, azon hadi fogást ismételvén, melly által az első linea bévétetett, lovasságával vágatva neki hajtván a' redoutot megkerülé. Ezen, nekik olly rettentő lovasság' láttára, megijedtek a' Törökök, 's iszonyu rendetlenségben szétt-futottak; a' Francziák által bajonettel üzőbe vétetvén, némelleyek a' tengerbe ugráltak, hogy az ángoly hajókhoz jussanak, hol bele fulladtak; mások az Abukíri erősségbe kerestek menedéket Murad néhány lovasokkal Mustapha' sátorába nyomult, 's a' török fő vezért, egy pár-viadal után, mellyben mind a' két generál sebet kapott, fogságra ejté. 12,000 Török veszett-el a' habokban vagy a' csata' helyén. Az erősségbe menekvők, néhány napi álgyuzás után megadák magokat. E' győzdelemnek annál is inkább örült a' franczia sereg, mivel ez által lemosá ama' gyalázatot, mellyet hajós-serege' szerentsétlenségé az Abukir névvel egybekötött.

Kleber' osztálya csak három órával a' török sereg' megverettetése után érkezhett-meg a' választott helyre. Midőn Kleber a' fő-generált a' csata' mezején viszont találá, lelkesedéstől eltelve karjai közé vetvén magát, mondá: „en-

gedje-meg generál, hogy megöleljem! kegyed nagy, mint a' világ.“

Az abukiri győzedelem megerősíté a' Franciaok' letelepedését Egyiptomban. Ezután néhány évenként Franciaországból küldendő pótoléksereg elégséges leheté e' foglalás' megtartására, valamint a' kolonizálás' nagy munkájának szerencsés befejezésére.

Idő közben a' fő generál, már tiz hónap óta nem kapott tudósítást a' kormánytól. Saint-Jean-d'Acre előtt hallá azon bizonytalan hirt, hogy a' szabad köztársaság ellen új szövetség formálódott, melly hír, nagy aggodalmat okozta neki hazája' sorsa miatt. Több ángoly hirlapok 's egy frankfurti francia ujság által, mellyeket kevés napokkal, az abukiri ütközet előtt Sidney - Smith admirál küldött vala neki, értesítetett a' francia sereg' szerencsétlenségéről Olaszországban 's a' Rajna mellett, valamint ama' zendülésekről, mellyek a' Directoriumot egészen megzavarák 's utálatba hozák.

Franciaországnak külső 's belső szerencsétlen sorsa, mélyen szomorítá a' fő-generált; a' kormánytól meg vala hatalmazva, Franciaországba visszatérni, mihelyt czélarányosnak tartaná, 's elhatározá e' meghatalmazással élni. Ezentúl semmi sem bilincselheté őt többé a' keleti országhoz; mert az egyetlen 'egy' még hátra levő feladás, Egyiptom' kolonizálása vala, olly feladás, mellyet Kleber, kire a' fő vezérséget bízni szándékoza, megfejteni képes volt; annyival is inkább, mivel e' vállalat' sikere' bátorságosítására a' fő intézetek már meg valának téve.

Ugyan azon levélben, mellyben Bonaparte e' generálnak tudtára adá, hogy őt választotta

légyen követőjének, utasításokat ada neki, melyekből itt némelly helyeket ki-irunk, mint-hogy a' seregnek Egyiptomban azon időbeli segéd forrásiról valamint ez országnak állapotjáról volt vélekedését nyilatkoztatják :

„Polgár generál! Ide mellékelve talál Kegyed egy parancsolatot a' sereg' fő vezérségének áltvéteire. A' keresztbejáró ángolyhajók' megjelenésétől való félelem indít engem, elutazásomat két vagy három nappal siettetni. Magammal viszem Berthier, Lannes, Murat, Andreossi, Marmont generálokat, 's Monge és Berhollet polgárokat. — Ide zárva találja Kegyed minden ángoly 's frankfurti ujságokat jun. 10kéig, 's meglátja belőlök, hogy Olaszországot elvesztettük, hogy Mantua, Turin és Tortona ostrom alatt vannak. Van okom hiinni, hogy az első ez erősségek közül november hónapig fogja magát tartani, 's reménylem, october' eleje előtt Európába érkezhettek. — Hajós-seregünk' megérkezése Brestből Toulonnál, valamint a' Spanyolé Karthagénánál, minden kétséget megszüntetnek, a' puskáknak, kardoknak 's más tárgyaknak, mellyekre Kegyednek szüksége lesz, mellyekről pontos jegyzéket készítek, elégséges számu ujonczokkal együtt, a' két egyiptomi táborozás' vesztesége' kipótolására szolgálendő által küldése' lehetőségéről. Majd a' kormány tudtára adja Kegyednek az ő szándékát, és én akár nyilvános karakterrel birjak, akár csak magános polgár legyek, lesz rá gondom, hogy Kegyed gyakran kapjon tudósításokat. — Ha előre nem látható történetek' következtében, minden próbatételek haszontalanok volnának, és Kegyed májusban, Francziaországból se segítséget, se tudósítást nem kapott volna; — ha minden vigyázat mellett is, a'

dőghalál ez idén Egyiptomban kiütne, és Kegyed 1500 katonánál többet elvesztene — a' mi tetemes vesztes volna, minthogy még az is hozzá járulna, mellyet a' háboru' esetei naponkint okoznak, — akkor Kegyed nem merészeltetné a' legközelebbi táborozást kiállani, 's megvolna hatalmazva a' török udvarral békét kötni, még akkor is, ha Egyiptom' odahagyásának kellene a' béke' fő-feltételének lennie. Csak hogy ezen parancsolat' teljesítése, ha lehetséges, a' közönséges békességig halasztassék. Olly igen jól tudja Kegyed polgárgeneral, mint akárki, melly igen fontos legyen Egyiptom' birása Franciaországra nézve. A' török birodalom, melly mindenfelé szétt-esik, nem sokára összeomlik, és ha Franciaország Egyiptomot odahadja, annál nagyobb szerencsétlenség volna, mivel mi aztán annak idegen kézre jutását kéntelenített-nők látni. A' szabad köztársaságnak szerencsétlenségéről Európában adandó tudósításoknak hatalmas befolyással kell lenniük ezen számolásokra. Ismeri polgárgeneral! nézetimet a' politikáról, mellyet Egyiptomra nézve követni kell. A' fanatismust még most csak elkell altatni, míg utóbb ki lehet irtani. Ha a' kairoi nagy scheikok' jó vélekedését megnyerjük, ugy egész Egyiptom' 's a' nép fejeinek jó vélekedésével birunk. Reánk nézve nincs veszedelmesebb, ama' félénk 's gyáva fejeknél, kik verekedni nem tudnak, 's kik a' fanatismust az emberekbe beöntik, a' nélkül hogy fanatikusok volnának. — A' mi az erősségeket illeti: Alexandria és El-Arisch, kulcsai Egyiptomnak. Szándékom vala ezen a' télen redoutokat állítani-fel pálma-fákból, kettőt Salahiehtől Katiehig, és kettőt Katiehtől El-Arischig; az utóbbiak' egyike azon a' helyen lett volna, hol Menou generál

ivó - vizet talált vala. — E' fontos hivatal, melly Kegyedre bízott, alkalmat nyujtand, ama' talentomokat kifejtteni, mellyeket Kegyednek a' természet adott. A' történeendő dolgok' érdeke eleven, sikere pedig a' kereskedésre 's műveltségre nézve megmérhetlen lesz; ezen epochától fognak dátáltatni a' nagy revolútiók. — Az élet' munkáinak 's bajainak jutalmát, csak az utó-világ' jó vélekedésében szokván keresni, a' legnagyobb sajnáikodással hagyom-el Egyiptomot. — A' haza' érdeke 's dicsősége, az engedelmesség, 's a' rendkívüli történetek, mellyek legközelebb előadák magokat, arra bírnak, hogy az ellenséges hajós-seregen keresztül keressenek magamnak utat Európába. — A' hadi sereg, mellyet Kegyedre bizok, egészen az én gyermekeimből áll. Ők minden időben, még a' legnagyobb bajokban is, megbizonyíták erántami hajlandóságokat. Táplálja Kegyed ezen érzéseiket; Kegyednek erre, ama' különös barátság és tisztelet által, mellyel Kegyed eránt viseltetem, lekötelezve kell magát éreznie.“

Két fregát Muiron és Carrete, mellyeket a' szerencsétlenség Abukirnál megkémélt, titkon, Bonaparte' 's kísérei' elfogadására vala elkészítve. Aug. 22-kén egy ángoly korvettnak csaknem szeme láttára, hajóra ülvén Bonaparte, utnak indult. Az ellenséges hajó' megjelenése eleven aggodást gerjeszte utazó társaiban, féltek a' megtámadtatástól, 's vissza akartak térni Alexandriába. „Semmit se féljenek“ mondá Bonaparte, „mi keresztül fogunk menni; a' szerencse nem árul-el bennünket, az Ángolyok' daczára, Franciaországba fogunk érni.“ 'S valóban a' két fregát Gauthaume admirál által nagy ügyességgel kormányozva, 48 napi bajos

utazás után, az ellenséges hajókkal fedett tengeren, oct. 9-kén a' frejusi kikötőben horgonyt vetett. Ugyan ott Bonaparte közönséges örömkialtás közt partra szállván, Párisba elutazott, hol oct. 16-kán 1799 megérkezett. Megérkezése' hire csak hamar egész Franciaországban elterjedett, 's a' jobb jövőbe való bizás, mindenek' szívébe visszatért: a' nép előre érzé, hogy Bonaparte fogna lenni a' haza' megmentője. —

II.

Chronologiai áttekintet.

18-ik Brumaire. — Ideigleni consulság.

1799. Octob. 22. Bonaparte Luczián az ötszázok-tanácsa' elől-
ülőjévé választatik.

Novemb. 6. Vendégség, melyet a' nép' képviselői Bona-
parte 's Moreau generálok számára adnak. — 9. A' vé-
nek' tanácsa' határozata, melly a' törvényhozó testet
sz. Cloubba teszi-ált. E' határozat' végrehajtása Bona-
parte generálra bizatik. — 10. A' párisi őrizet, a' nem-
zeti gardának egy része 's a' directorium' testőrsége
Bonaparte generál' fővezérsege alá vetik magokat.

Az ötszázok-tanácsa st. Cloubban öszvegyül Bona-
parte Luczián' előlülése alatt. A' gyűlés 2 óraker meg-
nyittatik, a' tagok egy része heveskedik. Bonaparte a'
karzat előtt megjelenik hol több követektől körülvéttetik
's fenyegettetik; ő és testvére életveszélyben forognak.
— Az előlülő elosztottnak jelenti-ki a' gyűlést. —
Granátosok nyomulnak-be a' terembe 's azt kiűrtik. —
Esti hat óraker a' gyűlés újra megnyittatik, 's a' ta-
nács ezeket végezi: 1) A' Directorium' megszüntetését; 2)
A' törvényhozó test' 61 tagjának kitöröltetését; 3)
egy ideigleni kormány' felállítását, melly három consul-
ból, Bonaparte, Sieyes és Roger-Ducos-ból áll; 4) A'
törvényhozó test' üléseinek 3 hónapra elhalasztását;
5) Egy a' két törvényhozó tanács közül, választandó
ideigleni biztosság kinevezését, mellynek az alkotmányt
átneezni 's a' consulokkal egyetértőleg a' köztársaság'
szükséges törvényit 's határozatit rendbe-ítozni kellett.

II. A' három consul gyűlést tart a' luxemburgi palotában
's kinevezi a' ministeriumot. — 16. A' consulok' határo-
zata, melly több kitörült követ' deportatioját és szám-
kivetését rendeli. — A' kezesek' törvénye eltörlése. —
29. A' consuli testőrség' organizatioja, mellynek pa-
rancsnokává Murat generál nevezetik-ki.

Decemb. 13. Az új köztársasági alkotmány' kihirdetése.
— Bonaparte első, Cambacérés második, 's Lebrun har-
madik consulnak nevezetik. — 14. A' francia nép fel-
szólítatik a' consuli alkotmány felett való szavazásra. —
24. A' senatus' organizatioja. — 25. A' törvényhozó test'
organizatioja. — A' tribunatus organizatioja. — 26. A'
törvényhozó test, 's a' tribunatus 1800-iki január. 1-re
öszvehivatnak. — 26. Consuli határozás, melly szerint
több deportáltattnak Franciaországba visszajühetés en-
gedtetik. Ezek közt vannak: Carnot, Barthelemy, Boissy
d'Anglas, Jourdan, Barbé-Marbois, Pastoret, Siméon,
Dumas, Portalis 's a' t. — Az első consul közvetlen ir
az Angoly királynak, 's őt felszólítja a' véres háború'
befejezésére. — 30. Consuli határozat, az irant, hogy
VI. Pius pápa' holt teste, melly fel esztendő óta
Valence-ban volt eltemetve, a' megholt' rangjához illő
minden tisztelettel temetessék-el.

Brumaire' tizennyolczadika. — Ideigleni
consulság.

Bonapartenak Egyiptomba lett elutazása óta, a' Directorium' igazgatása, úgy szólván, egy láncza vala a' szerencsétlenségeknek. Ez ország első székének, despotikai lelke fructidor' 18-kan 's floreal' 22-kén nyilatkoztatá-ki magát, mikor tulajdon élete elve' u. m. az alkotmányi-akta' megsértésének példáját maga adá; prairial 30-dikán pedig egészen világosságra hozatott az ő semmisége 's méltóságának kivetkezése. Ez a' dolgok' természetes folyama; a' hatás után visszahatás, — az erővel való visszaélés után, levetés következik. A' Directorium, fructidorban megcsonkítá a' törvényhozó-testet; prairialban maga hagyá magát megcsonkíttatni, a' midőn két tagjainak kényszerített lemondását 's egy harmadik választásának törvénytelen megsemmisítését szívelé. A' nép megveté e' kormányt 's megúná a' boszúságos vitatásokat, mellyek a' két törvényhozó gyülekezet' kebelében keletkeztek, mellyeknek szünteleni ellenségeskedésök a' végrehajtó hatalommal, az alkotmányban lévő hibára mutattak. A' vének' tanácsa semmit sem óhajta jobban, mint a' kormány' felforgatását, 's az organikus status-törvénynek változtatását. Az ötszázok' tanácsában nem uralkoda e' vélekedési egyenlőség; a' tagoknak gyakori kitasztása' daczára is, még igen sok nyakas republikánusokat 's a' III-dik évi alkotmányhoz buzgón ragaszkodókat számlála. A'

Directoriumban két tag volt, Sieyes és Roger-Ducos, kik a' törvényhozó tanácsok' nem különben a' kormány' sebes ujjaszületésök' szükségéről meg valának győzöttek; a' másik három, u. m. Barras, Moulin és Gohier, politikai talentomokhoz képest semmik, csak azért ragaszkodtak a' statusigazgatás' formájához, mivel a' dolgok' olly szerét, melly által a' hatalom kezekben marada, rosznak nem találhaták. Barras, a' ki a' vendemiaire 13-dika hivatalos megtsiszteltetésével diszeskedett, egyetlen egy vala a' három közül, a' ki némileg híres ember volt. Valamint a' Directorium' többsége, az ország' belsejében semmi veletartókra nem talált, úgy a' szabadköztársaság' hadi seregénél 's a' külföldön sem számolhata pártfogásra. Massena' győzödelmeit Helvétziában, és Brune-jét Hollandban, elnyelék az olaszországi sereg' megverettetései, melly utóbbinak elgyengülése a' tengeri Alpések határit védelem nélkül hagyá. A' nyomoruságba hagyott, roszszul táplált 's roszszul tartott seregeket csak nagy bajjal egészítheték-ki: az ujjoncok, kikre csak szükség 's megverettetés várt, a' legnagyobb kedvetlenséggel mentek-el a' sereghez. A' patriotikus lelkesedés már régen kihült, 's a' Directorium' maga viselete, utolsó szikráit is egészen elfojtá.

Francziaország, az anarchiának áltadva, financia, hitel és kormány nélkül, a' feneketlen mélység' szélén lebegett; a' hazájokat szerető polgárok, bátortalanok valának. Szorult aggodalom terjedé-el az egész status-társaságban, melly ön maga fentartásának szüksége által felébresztve, 's szeméit ön magára vetve, egy megmentőt látsza keresni.

Illy ór-angyalt mindég ápol keblében egy számos népü nemzet; de néha nem jelenik-meg mindjárt. Nem elég, hogy létezzék; ismeretnek kell lennie, 's ön magát ismernie. Mihelyt az illy nyughatatlanul várt megmentő, életének jelét adja, rá ismer 's hívja őt a' nemzet' ősztöne; elébe repülve ezt látszik az egész nép mondani „imhol ő!”

Illy örömkialtás köszönté Bonapartét, Egyiptomból visszaérkeztek. Eglylékekkel elismerék benne a' haza' megmentőjét. Egy derék követ, Baudin des Ardennes, ki a' szabad köztársaság' ügyének szomorú fordultán mély fájdalmat érze, meghalt örömében halván Napoleon' megérkezését.

Rövid napok alatt megtudá Bonaparte a' történetek' folyamatját 's azoknak okait, melyek a' szabadköztársaságot az elveszés' szélére taszíták; de mielőtt valamire határozná magát a' felekezeteket kívánta ismerni, tanulni, 's azon férfiakat méltatni, kiket a' revolutio' menetele a' status' kormányára állíta. E' tanulás kevés munkába került neki; minden felekezetek kívánták a' változást, 's a' mi különös környülmény — melly azon időpont nehézségeit eléggé felvilágosítja — a' mérséklett republikánusok, a' dühös revolutionariusok, az álorczás dogmatisták, szóval, mind ő általa akarák ezen változást kieszközleni. És valóban Olaszország' szabadítója, Egyiptom' meghodítója vala az egyetlen egy férfiú, kit akkor Franciaország, barátinak 's ellenséginek teljes bizodalommal mutathata.

Bonaparte minden szerfelettségnek ellene lévén, a' lovagházi klubb' vad elveiben semmi izlést sem lelhet, hol t. i. a' dühös revolutionariusok az 1793-diki lármát megújították;

szinte úgy nem érte vonszódást a Bourbonokhoz ragaszkodók iránt, ezek részére nem nyilatkozhatta volna ki magát, a nélkül, hogy a szabad köztársaságon haza-árulást el ne kövessen, már pedig a haza-áruló szerepe karakterével nem egyezze-meg. A terv, mellyhez nyúlt vala: mind a két törvényhozó tanács, nem különben a Directorium mérsékletjeivel tartani, s a kormányt megváltoztatni, mivel ez Franciaország boldogságára szükségesnek tartatott, de e mellett az 1789-diki elveket s a nagy francia revolutió visszahuzhatatlanul béfejezett tetteinek minden következését fentartani.

A gyenge s megvetett kormány helyet, mellynek közellévő bukása senki előtt sem lehet többé titok, tisztelő félelmet parancsoló hatalomra vala szüksége ez országnak. De semmi sem késztet úgy tisztelő félelemre, mint a hadi dicsőség; a Directoriumot tehát valóban csak Bonaparte, vagy, az önkényes uralkodás pótolható-ki. Franciaország választása nem vala kétes. A közvélekedés vezérsillaga vala Bonaparténak; a hatalom átvétele által ő csak a közkivánatot teljesíté.

A brumaire 18diki revolutio, melly egy kis idővel előre elvala készítve, részint törvényhozó, részint katonai úton következé-el. Hogy a két törvényhozó gyülekezetet a demagogusok s Directorium barátinak megtámadása ellen óvják, ha t. i. az egyik vagy másik próbát tenne, a főváros pór népét fellázítani, a vének tanácsa elhatározá, a törvényhozó-tesetet november 9-kén sz. Cloudba álttenni.

Ugyan azon határozatban Bonaparte generálra bízott a seregek fővezérsége, és minden szükséges hatalom mind az által-tétel eszköz-

lésére, mind pedig a' két törvényhozó test nyilvános nyugalmának 's bátorságának fenntartására. E' kinevezés a' katonák 's tisztek által, lelkesedéssel fogadtatott. A' legjelesebb generálok, maga Moreau is, kit egy felekezet, már is mint Bonaparte' vetelkedő társát elébe tévé, csak hamar és pedig önként fővezérsége alá állottak. A' Directorium' nagyobb része tudott a' munkában lévő revolutióról, de nem vala képes ellene állni. A' nép' megegyezése, melly Bonaparte' vállalata iránt már előre meg vala nyerve, minden ellentállást a' felforgatás ellen, megerőtleníte. A' Directorium' kisebb száma (Sieyes, és Roger-Ducos) jóváhagyá a' general' tervét 's a' felelet' terhét megosztá véle. Sőt Sieyes azon megbizást is magára vállalá, hogy az alkotmánynak, melly az uj kormánynak sinórmértékül szolgáljon, tervet készítsen. Bonaparte a' vének' tanácsa' határozásának vétele után, közvetlen, a' Tuilleriákban vevé főszállását. Ugyan ott tarta szemlét mintegy 8,000 emberből álló seregen is; innen Barrashoz, Moulinshez, és Gohierhez felszólítást küldé, lemondásukat elfogadni. Moulins le köszönt; Gohier vonakodott; Barras időt halasztá, 's titoknokát Bonaparte'hoz küldé, kétségkívül azon reménnyel, hogy régi öszveköttetése a' generállal, ezt rá bírándja, hogy neki a' jövőendő kormányban részt venni engedjen. Bonaparte igen is jól ismeré Barrast, és nem becsülé őt elég nagyra hogy illy kollegát vett volna magának. Midőn az előlülő követét hozzá bévezették, generáljaitól 's a' vének' tanácsa' biztonságának tagjaitól, vala körül véve; keményen fogadá őt, 's álhatatosan meg maradt, a' Directori'nak tüsténti lemondása mellett. Azután a' Directorium' szerencsétlen igazgatásáról megil-

letődött lélekkel emlékezvén, elkeseredetthangon még ezt mondá: „Mit csináltatok ama Franciaországból, melyet én olly fényes állapotban hagytam-el? Én nektek békét hagytam, és most háborut lelek: én nektek győzelmeket hagytam hátra, és most megverettetést 's szerencsétlenséget találok: én nektek Olaszország' milliommait hagytam, és most mindenhol nyomoruságot 's rabló törvényeket látok. Hová lett ama' 100,000 Francia, kiket mind ismertem, 's kik mind társai valának dicsőségemnek? Ők meghaltak! — A' dolgok' ez állapotja nem tarthat soká; mielőtt három esztendő elmulna, ez, despotismusra vezetne. — Ideje már végre, hogy a' haza' védői iránt ismét bizodalmat nyujtsanak, melyre olly igen sok számot tartanak. Ha néhány lázítóra halgatunk, úgy nem sokára mindnyájan ellenségivé válnánk a' szabad köztársaságnak, mi, kik munkáink 's vitézségünk által a' státust megerősítettük, mi nem akarunk nagyobb patriótákat, mint a' millyenek ama' vitézek, kik a' szabad köztársaság' szolgálatában megcsonkítottak.“

Erre nem vala mit válaszolni. A' director' védője eltávoza, 's a' kívánt leköszönés meglett.

E' nap' bezártával, a' Directorium, négy directornak leköszönése által fel vala oldva, 's Bonaparte egyedül bírá a' szabad köztársaság' végrehajtó hatalmát.

Az ötszázak' tanácsa, mellyben Bonaparte Luczian, Napoleon' testvére, egy férjfiás, és szívreható ékes beszédű, 's bátorsággal 's ügyességgel teljes férjfiú' vala az előlülő, vevé a' vének' tanácsa' végzését. Ez az alkotmány által előre látott általtétetésnek magát alájavetni,

kéntelen lévén, olly szándékkal oszlott-szétt, hogy más nap sz. Cloubban gyürend-ösze.

A' Directorium' minden ministerei siettek az uj hatalmat elismerni. A' policzia' ministere Fouché, megparancsolá, hogy a' sorompókat bészárják, 's a' kurirokat és sebes kocsikat el ne engedjék menni; Bonaparte e' parancsolat' visszavételét ezen szavakkal parancsolá-meg neki: „Minek akarja Kegyed ez elővigyázati intézeteket a' revolutionarius krisisek' idejéből megújítani? Mi a' nemzettel, 's annak egyedüli ereje által haladunk előbbre: minden polgárok megnyughatnak, 's a' vélekedés' győzdelmének, a' lázító kisebb szám által okozott történetekhez semmi köze se legyen.“

A' két tanács' tagjai, kik a' szándékba vett revolutiónak ellene valának, 's a' lovagház klubbnak fő czimboráji, e' napot tanácskozással tölték, 's azon ellentállásról, mellyet más nap szándékoztak tenni, öszebeszéltek. Még éjszaka is öszevgyülenek. Sieyes, egy a' Tuileriákban tartatott tanácsi gyülekezetben javallá a' legdühösebb demagogusok közül negyvent azonnal elfogatni; de Bonaparte ellene volt e' javallatnak, mondván:

„Ma reggel esküttem, a' nemzeti képviselőséget oltalmazni, nem akarom ma estve megszegni eskümet: nem félek illy gyenge ellenségektől.“

E' tanácsi gyülekezetben beszélgettek a' törvényhozó-testnek olly tagjaival, kik a' revolutió mellett valának, azon módokról, mellyekhez másnap, az ideigleni kormány' felállítása 's a' törvényhozó tanácsoknak három hónapra leendő elhalasztása végett, — mivel illy időközt tartának szükségesnek az uj alkotmány

alkotására 's az e' feletti tanácskozásra, — nyulni kellessék.

Következő nap, Bonaparte sz. Cloubdament, hol a' törvényhozók egybegyüleidők valának. A' vének a' galleriában, 's az ötszázak az orangeriában tartandák vala üléseiket. A' terek' butorozásán 's elrendelésén szorgalmasan dolgoztak, de mindazáltal a' készülétek két óráig késlelteték a' két gyülekezefnek megnyitását, 's ezen késleltetés csaknem veszedelmes lön. Az ellenséges felekezet' fejei időt nyerének általa azon tagokra, kik még semmire sem határozzák-el magokat erősen, behatni, 's e' szerént ellentállási vagy inkább megtámadó eszközeiket szaporítani. Az ülések csak hamar igen lármások levének. A' lovagházi társaság' tagjai, a' klubok 's szónoki székek kötőnéji *), Párisból ide siettek. Augereau, kit ama' szerepnek, mellyet fructidor 18-kán játsza, az ellenséges felekezethez kelle kapcsolni, de a' ki még is generálja iránti vonzódásból magát kifejezni nem akará, Bonaparte' szerencse-csillagába nem látszék többé bizni, 's közelébb menvén hozzá, mondá: „itt ugyan szép helyezetbe hozta magát Kegyed!“ — „Augereau! felele neki Bonaparte, emlékezz Arcolára; ott még roszzszabbul állott a' dolog. Hidj nékem, légy békével, ha nem akarsz e' nap' áldozatja lenni; fél óra mulva látni fogod, mint megforduland a' dolog.“

Azonban néhány tagjai az ötszázaknak, értesítetvén azon javallatokról, mellyek a' törvényhozó testnek fognának tétetni, hogy azokat

*) Így nevezék azon közönséges aszszonyokat, kik a' vitatásokat kötögetve szokták halgatni. Ezek mindig democratikai gondolkozások által különböztették-meg magokat.

előre megerőtlenítsék, indítványba hozák a' III-dik évi haldokló alkotmányra megesküvést. A' gyűlés olly közönséges 's lármás tetszéssel fogadá e' javallatot, hogy egy követ sem merete magát ellene szegezni; sőt maga Luczián is, kényszerítve látá magát, tisztí társai' példáját követni. A' halgatók' tombolása 's ujongatása kívül is hallatszott, midőn a' névszerinti felkiáltás következék, 's az esküvés' letételekor több tagok magok viselete' okait kifejték. E' beszédek a' katonák' lelkére hathattak. Kétkedés fogá- el mindnyájok' lelkét, a' buzgók neutrálok lettek, a' félénkek már változtaták lobogóikat; egypil- lanatot sem leheté késni. Bonaparte a' Vének' tanácsába belépett, 's a' korlát elébe állván, szemközt az előlülővel, így szólt:

„Polgárok! ti tüz-okádó hegyen állatok; a' szabad köztársaságnak nincs többé kormá- nya; a' Directorium szétoszlatott 's a' párt dühnek kapu 's ajtó nyitvatott. Az óra, melly- ben magatokat elhatározzátok, elérkezett. En- gem' 's fegyvertársimat ide hivatok, hogy böl- csességteknek segédül legyünk: de a' pillanatok drágák: ki kell mondani a' szavazatot. Tudom, hogy Caesárt 's Kromwellt emlegetnek, mintha a' mostani epochát a' mult időkkel öszve lehetne hasonlítani? Nem, én csak a' szabad köztársá- ság' javát akarom, csak az általatok hozandó végzéseket teljesítését kívánom biztosítani. — És ti granátosok! kiknek süvegeiket e' terem' tőinál látom, szóljátok, megcsaltalak-e vala- má benneteket? Nem tartottam-e meg valami- kor szavamat, midőn a' hadi táborban, min- dennemű szükölködések közt, győzödelmeket 's gazdagságot ígértem? és midőn győzödelem- rő győzödelemre vezettelek benneteket, mond- játok meg nyílt szívvel, a' magam' hasznáért

tettem e' azt, vagy a' szabad köztársaságéért?"

A' generál erős hangon beszélt; a' granátosok mintegy elektrizáltak, 's mindnyájan süvegeiket 's fegyvereiket lóbálván azt látszatának mondani: „Igen is, úgy van! Mindig megtartá szavát.“

Ekkor felállott egy tag, 's erős hangon így szóla: „Generál! nekünk tetszik az, mit Ön mond: esküdjön azért velünk a' III-dik évi alkotmányra, melly egyedül tarthatja-fén a' szabad köztársaságot.“ A' legmélyebb csend követé e' rövid beszédet.

Bonaparte egy pillanatig öszveszedé eszét, 's hevült érzéssel így folytató beszédét: „A' III-dik évi alkotmányra?! nem birtok ti már azzal többé; megsértettétek azt fructidor 18-kán, midőn a' kormány a' törvényhozó-test' függetlenségét bántá; megsértettétek azt prairial' 30kán, midőn a' törvényhozó-test a' kormány' függetlenségét bántá; — megsértettétek azt floreal 22-kén, midőn a' kormány 's a' törvényhozó test, egy kárhuzatos végzés által a' nép választásának eltörlésével, a' nép' uralkodása ellen vétett. Az alkotmány meg van sértve, azért szükséges az új szerződés, azért kellenek új kezességek.“

Ez erős és kerek beszéd, a' tanács' nagyobb részét Bonaparte' részére vonzá. — Három negyed része a' tagoknak felkele, jóváhagyása' jeléül; — egy követ a' general ellen nyilatkozék, 's úgy festé őt le, mint azon egyetlenegy öszveesküdtet, ki a' nyilvános szabadságokat fenyegeti. Bonaparte félbeszakasztá a' szólót, 's csendes hangon de láthatógúnnyal ekkép fejezé-ki magát: „Én öszveesküdt! Bonaparte öszveesküdt! Ha személyes terveim 's

usurpatori nézeteim lettek volna, nem lett volna szükség azoknak valósítását a' mai napig halasztani. — Én minden pártokat ismérek, titkaikba be vagyok avatva; mindnyájan egyformán utálják a' III-dik évi alkotmányt; — az az egyetlen egy különbség köztök, hogy az egyikek, a' haza' veszélyin épült revolútiós kormányt, a' másikkak ellenben mérséklett republikát kívánnak, mellyben minden sajtásági jusok, 's minden nemzeti érdekek biztosítva volnának. — Elutazásom előtt, 's visszajövelelem óta, minden párt' fejei felszólítottak, hogy a' nyilvános hatalmat magamhoz ragadjam. Maga Barras és Moulins is; — tudják ezt közületek többen, — felbízattak a' kormányt felforgatni, 's magamat a' kormányra helyheztetni. — Én visszazavettem az illy javallatokat, mivel drágább vala nékem a' szabadság, 's mivel méltóságom alatt lett volna, valamely pártnak, valamely felekezetnek hérbe szolgálni: én csak a' franczia népnek akarok szolgálni.“

E' pillanatban hozák a' generálnak ama' tudósítást, hogy az ötszázak' tanácsában, a' névszerinti felkiáltásnak vége szakadván, Luczian előlülöt kényszeríteni akarják, testvérje' számkivetésére szavataltatni. Bonaparte ujra szóla a' vének' tanácsához, melly most titkos választottsággá változék által:

„Ne vállaljunk el, úgy mond, egyesítsétek bölcsességteket 's állhatatosságtokat ama' hatalommal, melly engem körül vesz. Megyek az ötszázok' tanácsába. Ugyan remegjek-e a' pártosok előtt, én kit a' coalitió nem tudott semmivé tenni! — Ha én hívtelen vagyok, tehát mindegyik közületek legyen Brutussá! És ti vitéz granátosok! kik engemet kísértek, kiket e' falak körül látok, fordítsátok akkoron bajo-

netteket, mellyekkel mi együtt győzödelmeskedtünk, e' szív ellen. De ha valamely szónok azon szót számkivetés ki meri mondani, zuzza őt tüstént öszve a' hadi mennykő. Gondoljátok-meg, hogy engemet a' had' istene, 's a' szerencse istene kísér."

Bonaparte' egyedül maga ment-be; az ötkísérő tiszteknek 's katonáknak meghagyá, hogy az ajtóknál maradjanak. A' korlát előtt akart megjelenni, hogy felekezetét, melly számos vala, de minden öszvetartást 's bátorságot elvesztett, ismét öszveszedje. A' követek' indulatoságát látván a' granátosok, nem örömet engedelméskedtek parancsának, hogy a' terembe ne menjenek. Egy közülök még ki is nyilatkozatá neki aggódását e' szavakkal: „Nem ismeri Ön ez embereket, ezek mindenre képesek.“ Bonaparte nem tartóztathatá magát vissza illy aggódások által; ő azt hitte, a' mit Molé előlülő, hogy a' gyilkos' törétől, a' becsületes ember' szívéig meszsze az út.

A' generálnak, hogy a' korlát elébe juthasson, a' teremnek felén keresztül kelle mennie; de alig ment az oda vezető folyosónak egy harmad részén keresztül, midőn két vagy három száz tag hirtelen felkiálta: „Halál a' zsarnoknak! le a' Dictatorral!“ Bonapartéra rohannak, őt részint öklökkel, részint gyilkokkal fenyegetvén. E' rettenetes lármában egy kevésse elkábulva, Bonaparte néhány szavakat akara hozzájok intézni: de dühös lármájok felülhaladá szayát. Azonközben berohannak a' granátosok, megijedve azon veszélytől, mellyben generáljok lebegett, a' terembe, 's kivont karddal mindent, a' mi csak utjokba akadt levertvén, Bonapartéhoz előre nyomulának, őt körülvevék, testeikkel fedezék, 's a' teremből

kihuzák. E' zavarban, közülök egy Thomé nevű granátos, gyilok szurással egy kevéssé megsebesítettet.

Bonaparte a' kastély' udvarára ment, 's lóra ülven a' katonákhoz e' szavakat intézé: „Én ez embereknek megakarám mutatni azon eszközöket, mellyek által a' szabadkőztársaságot meglehetően volna menteni, 's elhunyt dicsőségeket megújítani; ők gyilok szurásokkal feleltek. Így akarák valósítani a' szövetségesek' kívánságát. Mit tehetett volna egyebet Anglia! Katonák, bizhatok-e bennetek?”

Az egyértelmű felkiáltás: „Éljen Bonaparte! Éljen a' mi generálunk!” vala a' felelet.

Bonaparte azonnal parancsot ad a' egy tisztnek, néhány katonákkal az ötszázok' teremébe nyomulni 's az előlülőt kiszabadítani.

E' pillanatban újíták - meg a' javallatot a' generál' számkivetése iránt, és Luczián letéven tógáját a' szóló-székre hágott, 's ezt kiáltá: „Nyomorultak! ti kívánjátok-e, hogy testvéremet, a' haza' szabadítóját, azt a' férjfiút, kinek puszta neve elhalaványítja a' királyokat, számkivessék! A' nép-tisztviselői jegyeket leteszem 's úgy jelenek meg e' szóló-széken, mint annak ügyvédője, kit nekem feláldozni parancsoltok, a' nélkül, hogy őt kihalgattatok volna.”

A' granátosok' tisztje éppen ekkor lépvenbe az ajtón, felkiáltá: „Éljen a' republika!” Örömtapssal fogadtatott, mert azt hitték, hogy ő benne egy küldöttség' szónokát látják, ki küldetett légyen a' tanácsot a' seregek' magok megadásáról bizonyossá tenni. Katonáktól kísértetve, a' szóló-székeig nyomult előre a' tiszt, az előlülőt megfogván, katonái közé vette 's mondá neki lassu hangon: „Ez Ön' testvére'

parancsából történik.“ A' granátosok azután ezen kiáltással: „le a' gyilkosokkal!“ kimenének a' teremből.

Egy közönséges álmélkodás fedezé kimentőket; de alig hagyák-oda a' teremtet, azonnal iszonyu zavar támadt. A' legdühösebb demagógusok rohantak a' szóló székre. Dühös javallataik fenyegetést 's boszszut lehellenék. A' fegyverek, mellyeket villogtattak, a' gyilkok, mellyeket előlrántottak, a' nép' képviselőinek nagyobb részét elrémiték 's elkábíták.

Az udvarra érkezvén Luczián, lóra ült, hogy a' katonák jobban meghallják, 's így szóla mennydörgő hanggal: „Generál 's katonák! az ötszázok' előlülője kinyilatkoztatja nektek, hogy a' gyűlés' tanácskozásit, lázító emberek, kivont gyilkokkal félbeszakasztak. Ó meghatalmaz benneteket a' béke zavarók ellen erőszakot használni. Az ötszázok' tanácsa elvan osztatva!“

„Elölülő! — felele a' generál — ez teljesíteni fog“ Azonnal meghagyá Muratnak, a' követeket a' teremből kikergetni. E' pillanatban ajánlkozék egy generál, 50 legényt elrejtetni, 's a' futó követekre tüzeltetni. Bonaparte erre nem válaszola, hanem csak a' granátosokat inté, hogy vissza élés ne történjék. „Nem akarom, mondá, hogy egyetlen egy csepp vér is ontassék-ki.“

Murat teljesíté a' vett parancsot. Midőn az ajtóba megjelent, még folyvást tartott a' tombolás és kiabálás, a' dob minden lármának véget vete. A' mint a' katonák ostromi lépésekkel előnyomultak, a' népnek eme' kevély képviselőji, kik, hasonlólag ama vén Rómaikhoz, kik kuruli székeikben a' halált bévárándóknak látszának lenni, szétt-futottak, 's átaljában fu-

tásnak eredtek; némellyek az ablakokon ugráltak-ki, — mások, a' szökhetés' könnynyítése végett, taláraikat, kalpagjaikat, 's kardjaikat elhajíták. Kevés percz alatt, a' terem üres lón. —

A' demagógoktól kitisztított tanácsa az ötszázoknak, 's véneknek, ugyan az nap estve, ujra öszvegyüle: az ülés, reggeli 5 óráig tartott. Egy törvényt hoztak, melly közönségesen elfogadtatott. E' törvény elrendelése, a' Directorium' eltörlését, 61 követnek kitöröltetését, kik mint demagógok megjegyztettek (a' mi ugyan törvénytelen rendszabás, de a' melly különféle előbbi tettek miatt, mellyekben a' kivetett követek részt vevének, igazságosnak látszott), továbbá, a' törvényhozó - test' gyűlésének három hónapra való elhalasztását, — két ideigleni biztosság' szerkeztetését, mellyek a' két törvényhozó tanács' kebeléből választatván, haladék nélkül, és pedig az egyik, az alkotmány' organikus elveinek szükséges változtatásán, a' másik a' polgári törvény-könyven dolgoznának; és végtére, a' végrehajtó hatalom, három ideigleni consulokra bízott.

Bonaparte, Sieyes, és Roger-Ducos neveztetének-ki a' republica' consulainak, kik is reggeli két órakor az orangeria-terembe menvén, az ötszázok' tanácsa előlüljének kezébe az esküvést letevék, fedhetlen hivséget esküdvén a' nép' felsőségi - jusának, az egy és oszthatatlan francia republikának, a' szabadságnak, egyenlőségnek, 's képviselői rendszernek.

A' fő város' lakosi, bár aggódtak a' jó polgárok, nyugottan voltak a' két nap, mellyen e' hasznos, és békeséges revolutio végbe ment. E' crisis kimeneteléről tudósítás, Párist

örömmel tölté-el; a' közönség' öröme minden helyeken kitört, midőn megtudák, hogy a' haza' sorsa azon egyetlen egy férjfiura legyen törvényes uton bízva, ki nagyságát 's sérthetlenségét biztosíthatá. A' nép' ösztöne, gyakran igen fenséges ész.

A' consulok' első ülésökben, először is az előlülő kineveztetéséről vala szó. Roger-Ducos, ki felett Sieyes szokás szerént uralkodni akart, de a' kinek gondolkozására, a' köz vélekedés' kifejezése erős befolyást mutatott, elvágá a' kérdést. Alig lépett-be a' terembe, azonnal Bonapartéhoz fordula e' szavakkal: „Hasztalan szavazunk az előlülőségre; igasság szerint Kegyedet illeti az.“ Ez vala az első csatlakozás, mellyet Sieyes tapasztala. Ez okos és ügyes férjfiu azt reménylé, hogy Bonaparte csak a' katonai dolgokkal fog bajlódni, 's a' polgári dolgok' igazgatását ő reá hagyja. E' szerint ő lett volna tulajdonképpen a' reszpublika' igazgatója; azért annál inkább csudálkozott, midőn észreuvé, hogy a' generálnak, élés és helyes logicája, 's gyakran makacs meggyőződés mellett, alapos véleményi legyenek a' politikáról, finacziáról, a' törvénykezésről 's törvény-bölcsességről, röviden, hogy ő szintűgy érti az igazgatási dolgokat, mint a' hadi munkálódásokat. Estve, házába visszatérvén, nem türtőztethé magát, teremében több miniszterek és követek' jelenlétében mondani. „Uraim, egy fő-igazgatójok van Kegyeteknek. Bonaparte mindent akar tenni. mindent tud tenni, és mindent képes tenni.“

Ama' köz-bizodalom, mellyel Bonaparte birt, kíséré első pillanattól kezdve az ideigleni consulok' kormányját. A' status' kötelezői, mellyek brumaire 8-kán 11 frank 's 30 cent.

állottak, ugyan azon hónap 20-kán 22 frankra emelkedtek.

Egy új ministerium' összeállítása egyik első gondja vala Bonaparténak 's társainak. Csak értelmes 's munkás férjfiakat hívtak abba meg. A' hadi sereg organizáltatott 's a' hadi fenytéknek ismét tekintet adatott. A' Directorium' financiája olly pazarlásoknak vala kitéve, hogy a' kincstár üres vala, és még csak egy kurir' elküldésére megkivántató pénz sem találtatott benne; ezek ismét rendbe hozattak. Az erőltetett kölcsönözés' törvénye, melly a' nyilvános gazdagság' minden forrásit kiapasztá, eltöröltetett, 's a' nyilvános pénztárok' jövedelmei, rövid idő alatt elégségesek levének az igaz lélekkel 's takarékossággal elrendelt igazgatásra.

Bonaparte a' nép' 's hadisereg' hajlandósága által erős lévén, nem félt az összeesküvésektől; — Sieyesnek, ki a' Jakobinusok' összeesküvésén megijedve, a' policziától vett tudósítás következtében, őt éjjel után 3 óraker felkelté, ezt felelé: „Megtamadták-e' a' mi gárdánkat?“ Nem! „Haggyán tehát, ne törődjön velök. Háboruban 's szerelemben közelről kell egymást látni, hogy célhoz jusson az ember. Csak hadd jöjjenek!“ — A' generál, consullá lettek nyilván kimondta azon vélekedést, hogy a' brumairi revolutio ne vonjon maga után számkiüzést. Sieyesnek 's Roger-Ducosnak félenk okossága még is eszközlött-ki egy consuli-végzést, melly a' leghiresebb Jakobinusok közül 36-tot deportatióra ítelt, és a' demagogai pártból 26 polgárt, kik a' brumairi revolutio ellené valának, a' rendőség' felügyázata alá állita. De Bonaparte csak hamar tapasztalá, hogy az ezen rendszabás által okozott félelem, a' pártühének zabolázására elég-

séges vala; azért a' deportatiói végzést nem teljesíteté 's a' rendőrségi felvigyázást megszünteté.

Azonban az új alkotmány' szerkeztetésével megbizott biztosság, annak alapjait, Sieyes' ideája szerint elkészíté, a' kit t. i. a' közvélemény, mint Franciaországnak olly férjfiúját jelelé-ki, ki leginkább képes vala, egy népnek organikus törvényeket adni. Egy ideig, 's a' meddig az elfogadott cikkelyek alkalmasoknak látszának, Bonaparte nem szóllott bele. Már is egy fenntartó-tanács' formáztatását határozá-ek, melly nyolczvan, egész éltök hosszára, kinevezett, 's legalább is negyven esztendő tagokból álla, kik mind e' fő méltóságu gyülekezetben végezék-be politikai pályafutásokat, 's ezentúl minden más nyilvános hivatal' viseléséről lemondának. E' testezetnek az vala rendeltetése, hogy az alkotmány' fenntartására felügyeljen, valamint a' kasszatiói-széknak gondja arra felvigyázni, hogy a' törvényes szertartások, 's a' törvények' betűji 's értelme megtartassanak. Elvégeztetett egyszersmind, hogy a' nemzet' képviselősege két gyülekezetből álljon, u. m. 1) egy 250 követből álló törvényhozó testből, mellynek tagjai szóváltásba ne ereszkedjenek, hanem, mint hajdan a' parlament' nagykamarája, csak szavazzanak; 's 2) egy 100 követből álló ítélő-székből, melly hasonló leendvén a' hajdani vizgálati-kamarához, egy a' kormány által kinevezendő státustanácsnak törvény javallatit megvizsgálja, megbírálja 's azokat ajánlja. Ez intézvények a' közvéleménytől kedvezőleg fogadtattak. Megunván a' nemzet ama' szónokszéki fecsegést 's a' szüntelen napi-rendre kiáltozást, ez új törvényhatóságoktól több állandóságot, nyugalmat és rendet reménylett.

Bonaparte szinte jóváhagyá e' törvényhozási alaprendeleteket. Elérkezék végre azon pillantat, mellyben Sieyes az általa ajánlott kormánynak elrendezésével elé-állott. Az ő utóbiájának feje, egy Nagyválasztó volt, ki holtiglan választva, 6,000,000 frank jövedelmet huzott, 3000-ból álló testőrsége volt 's a' versailles-i palotában lakott volna. Az idegen udvarok' követjei nála hitelesítettek 's viszont ő hitelesítette volna meg a' köztársaság' követjeit az idegen udvaroknál. A' kormány' végzetei, minden törvény és törvényes menetel az ő nevében történtek volna. Ő lett volna a' nemzet' dicsőségének, hatalmának 's méltóságának egyedüli képviselője. Végre jussa lett volna két consult, egy hadi, és egy béke consult választani, 's őket, ha kivántatna, változtatni: azonban itt el végződtek volna hivatalos foglalatossági. Neki csak névszerinti hatalma lett volna; a' valódi hatalom a' két consul' kezében lévén.

Bonaparte első tekintetre észrevév e' combinatiók' hijányait; könnyü volt neki megmutatni, minő balgatagság volna, a' kormányigazgatást, két egymástól független consulságokra széttszakasztani, mintha a' belügyek' igazgatásának nem volna a' hadi és béke-állapotra befolyása. A' mi pedig ama' nagyválasztót illetné, ki minden katonai-erővel rendelkezés nélkül, egy 500,000-nyi katona erőnek parancsoló consult fel 's le akara tenni, 's kinek hivatalára maga Sieyes egyedül azért vágyott, hogy így minden felelet-terhe nélkül kényelmesen uralkodhassék, e' rémcudát Bonaparte emez egyetlen egy feleletével tevésimivé: „Mellyik becsületes ember kívánna ama' disztaó lenni, melly magát 6 milliommal hizlal-

tassa?'' Sieyes elpirult, és semmit sem tudott válaszolni.

Erre Bonaparte egy olly kormányrendszert ajánlja, melly elfogadtatott. E' szerint egy első consul, mint a' status' feje, két segéd consullal, mint tanácsadó tanácsnokival vivé az igazgatást: a' három consul 10 évre választott.

Az első hely igazság szerint Olaszország' szabaditóját 's Egyiptom' hóditóját illeté. Azért Bonaparte erre kineveztetett. Sieyes, fájlalván azt, hogy terve félrevetettet; nem fogadá-el egy második consul' tisztét, mellyre tehát Bonaparte Cambacérés-t választá, ki törvénytudományi nagy ismereti, mérséklett gondolkozása 's a' hivatalbeli dolgokban járatossága által különbözteté-meg magát. Lebrun, jeles író, Tasso' forditója, 's egy felvilágosodott, becsületes hivatalbeli tiszt lón a' harmadik consul. E' két jeles férfiak szerencsájöket, mint Bonaparte, a' revelutiónak köszönték.

Az ideigleni consulság 43 nap tartott. A' VIII évi alkotmány 1799-ki december 13-án hirdettetett-ki, 's a' nép által jóváhagyatva, azon hónap 24-én kikiáltatott. Csak 1560 polgár tagadá-meg jóváhagyását, három millio m tizenegyezer és hét polgár innepélyes jóváhagyással járult azon oklevélhez, melly a' franczia nemzetet Bonaparte Napoleonnak győzedelmes kardja' 's hatalmas lángesze' oltalmára bizta.

III.

Chronologiai áttekintet.

Consulság. — Piemonti táborozás.

1800. Jan. 1. A' törvényhozó test' 's tribunatus ülései megnyitása.
- Febr. 2. Washington' halála a' törvényhozó testnek tudtára adatik; az első consul' parancsára, a' francia sereg minden csapatjai zászlóira, e' befű gyász tiszteletül, fekete fátyol akasztatik; — 7. A' consuloknak az alkotmány' elfogadtatását illető proclamatiojok: 3,011,007 szavazat mellette, 1,562 ellene volt. — 17. A' francia birtok praefecturákra, 's községi kerületekre felosztatik. — 19. A' consulok oda hagyják a' luxemburgi palotát 's a' tuillériákba veszik lakásukat. — 20. A' francia bank ismét munkásságba lép.
- Mart. 3. A' kivándorlottak' lajstroma' befejezése. — 8. Egy tartalék-sereg' formálását illető consuli határozat. — 13. VII Pius pápa' elválasztása Velenczében. — 18. A' törvényszékek új organisatiója. — Az ügyvédek' intézete' helyre állítása. — A' bírák, törvényszéki írások, 's szolgáltnak holtiglani hivataluk. — 31. A' törvényhozótest' üléseinek vége.
- April. 2. Berthier a' tartalék-sereg' fővezérévé, 's helyette Carnot hadiministerré nevezetik. — 27. Az első consul' határozata, melly szerint a' sereg' első gránátosává Latour d'Auvergne - Corret nevezetik 's a' tisztelet-kard' neki adatik.
- Május 6. Az első consul a' tartalék sereghez utazik. — 16. Átmenetel a' sz. Bernát hegyén. — Aosta' bevétele. — 17. Csata Chantillonnál (500 fogoly. 3 álgú). — 24. Yvrea, Susa, és La Brunette' bevétele. — 26. Csata Chiusella-nál. — 28. Monecy generál a' sz. Gothard hegyén átmegy, Bethencourt generál pedig a' Simplonon. — 29. Suchet generál ismét támadólag munkálkodik. — 20.

Nizzába visszatér. — 29. Novara' bevétele Murat generál által. — 31. Csata Turbignónál; e' helység bevétek.

Jun. 1. Bar erőség' bevétele. — 2. Majland bevétele. — 2. Massena' kitakarodása Genuából. — 3. Pavia' bevétele Lannes által. — 3. Lodi' bevétele Duhesme által. — 5. Cremona' és Orsinori' bevétele a' tartalék - sereg által. 6. Átmenetel a' Po vizén. — 7. Piacenza megtámadása 's bevétele. (2000 fogoly. — Csata Stradellánál). — 9. Ütközet Montebellónál (6000 fogoly, 3 álgú). — 12. Átmenetel a' Scriverián. — 13. Átmenetel a' Bormidán. — 13. Csata Marengonal. — 14. Ütközet ugyanott. Desaix generál' halála. — Az Austriaiak 12,000 holtakon és sebeseken kívül 7,000 foglyot, 12. zászlót 's 30. álgút vesztenek. — 16. Szerződés Alexandriában. Fegyver-nyugvás. — 18. Az első consul jelen van a' Te Deumnál, melly a' marengoi ütközet' tiszteletére Majlandban tartatik. — 25. A' tartalék-sereg az olaszországi sereggel egyesítettik, 's Massena annak fővezérévé neveztetik. — 27. Consuli határozat Desaix generál' holt testének a' nagy sz. Bernát hegyi klostromba vitetése iránt, hol annak sírbolt építetik. — 29. Az első consul Lyonon keresztül utaztában az ottani Bellecour térnek első talpkövét leteszi.

Jul. 2. Az első consulnak vissza - térte Párisba.

Piemonti táborozás.

Átmenetel az Alpeseken. — Ütközet Margónál.

Az anarchia után rend következék-be. Bonaparte' igazgatása visszaállítá ismét a' csendet az ország' belsejében, öszvebékélteté a' felekezeteket, 's megnyitá a' nyilvános gazdagság' forrásit. Kereskedés, szorgalom 's földmivelés újra feléledtek; de ezek a' munkásságnak 's előre haladásnak ama' pontjára, mellyre azokat Bonaparte akará juttatni, csak a' béke által juthattak; 's e' mindentől óhajtott béke egyedül győzedelmek által vala megszerezhető. — Ez elvekből határozá magát az első consul arra, hogy a' kormányt egy ideig társai' kezére bizza, míg maga a' fővezéri kard után nyulna.

Egy határozat egy tartalék-sereg' felállítását parancsolá Dijonnál, 's ennek parancsnokává Berthier nevezteték. E' sereg' munkálatit maga akará ugyan Bonaparte igazgatni; de viselt magas hivatala, melly természet szerint polgári volt, nem engedé neki a' katonai parancsnokság' formaszerénti átvételét.

Az első consulnak a' kezdendő új táborozásbani célja Olaszország' megszabadítása 's Genua' felmentése volt, mellyben Massena, a' Vár' lineáját fedező Suchet generál' seregétől elszakasztva, serege' maradványával be vala kerítve. E' cél' biztos elérése végett az ellenség' figyelmét a' munkálandó sereg' mozdulatitól el kelle vonni, 's kémjeit el kelle vakítani.

Miután a' törvényhozó-testnek 's a' senatusnak nyilvánosan tudtára adatott, hogy a' tartalék-sereg' gyűlőhelye Dijon leend, miután ide számos generálistab küldetett, 's nyilvánossá tétetett, hogy az első consul Dijonban tartandó szemlét a' seregen: egyedül 5-6000 ujoncz 's elbocsátott katona — kik közt sok nyomorék is volt — tétetett e' városba. Ez itteni sereg' csak hamar csufolódás' tárgya lón az idegen udvaroknál. Csak úgy tekintetődék az, mint nem is létező, 's egy olly hadifortélyos lárma, melly által a' Genua előtt álló austriai sereget más fordulatra akarják birni. — Ez volt az, mit Bonaparte kívánt.

Ha nem létezett is a' tartalék-sereg Dijonban, az igazi sereg már utban volt a' Sveicz felé, hol az öszvegyűlendő vala. E' sereg, úgyszólván, ütközben támadt; osztályi egyenként 's lárma nélkül organizálódtak különböző gyűlőhelyeiken. A' vendee-i seregek, mellyek e' vidéknek lecsendesedése miatt rendelkezhetőkké lettek, a' párisi őrizet 's a' consuli gárda formálák e' sereg' magvát.

Majus' közepe felé a' tartalék-sereg az Alpesek' alján öszve volt gyűlve, 's 3 csapatra osztva. Az első 55,000 főből álló csapatnak, melyet maga az első consul vezérlett, a' nagy sz. Bernát hegyén kelle átmennie; a' másik 4000-nyinek, Chabran generáltól vezérelve, a' kis sz. Bernát hegyén átszállnia; a' harmadik 2000-nyi csapatnak pedig Bethencourt generáltól vezérelve, a' Simplonon keresztül Domo d'Ossola felé kelle tartania. Ezen kívül, hogy a' sereg' mozdulati annát inkább rejtve legyenek, Thureau generálnak azt parancsolá az első consul, hogy a' Dauphine' váraiból 4—5000 embert

szedjen-össze, 's azokkal Cenis és Genevre hegyén által Susa felé nyomuljon előre.

E' hegyek, mellyeken keresztül az utas most — hála Napoleon' igazgatása' munkáinak! — póstatrappban, kényelmes kocsikon, pompás lejtésü utakon utazhat, — akkor majd járhatatlanok voltak. Szűk ösvények, inkább zergék mint emberek által nyitva, hólepte sziklák közt, rejtett üregek 's borzasztó mélységek' szélén elvonulva, hegyes, sikamló hegyormozatokra meredeken felvive, majd ismét rohanó patakok' partjain mély 's szüntelen lavina-omladékok által fenyegetett völgyekben kigyódzva: ezek valának amaz utak, mellyek akkor a' Franciaíáknak nyitva állának.

A' francia elősereg, Lannes-től vezérelve, május 17-kén kezdé-el mozdulatját, sz. Péter faluból a' nagy sz. Bernát hegy felé indulva. A' podjász és álgyu-szekerek széttszedettek; az álgyu-ágyak és kerekék öszvérekre rakattak, az álgjuk ellenben teknőkre vagy is bizonyos nemű szánokra téve, emberektől vonattak. E' vállalat' nagysága 's az első consul' jelenléte, lelkesíték a' sereget. E' sereg fiatal férfiakból állott: a' consul, a' generálok, 's a' katonák, még mind az ifjuságnak tüzével, vidámságával 's lelkesedésével bírtak. Illy emberek előtt semmi sem lehetetlen. Ez a' terhes felfelé mászás nem volt egyéb egy víg marsnál: a' katonák' örömkialtási közé az ezredek' hangászkarai' muzsikája 's a' szabad köztársasági énekek' patriotikai daljai elegyedtek; bajos helyeknél, vagy ha a' vergődés igen erőltetett volt, a' dobok verettek, 's a' rohanó-mars' hangjai újerőt öntének a' seregbe. — Minden ama' mély belátással rendeltetett-el előre, melly minden, magától Napoleontól közvetlen jött, 's akár az

egészet, akár csak a' részleteket illető, parancsokat bélyegezé. A' sz. bernáthegyi klasztromba előre elegendő élelem vitetett-fel, 's midőn a' katonák a' hegy' tetején megállapodtak, az ottani barátok által ama' kenyérrel és frissítő-szerekkel fogádtattak, mellyekről maga az első consul előre gondoskodott.

Bonaparte részint gyalog, részint egy öszvéren ére-fel a' hegyre. Vezetője egy magas, erős, 22 esztendő's ifjú ember volt, ki a' hegyi lakosok' szokott nyiltszívűségével beszélt véle. Elmondá az első consulnak bajait, 's jövedője' álmait 's kívánatit. Bonaparte őt jószívvel halgatá a' nélkül, hogy iránta részvételt mutatott volna. A' hegy-tetőre érve elváltakor egy czédulkát adott kezébe, azon utasítással, hogy azt ahhoz juttassa, kihez az szól. E' jegyzéken ama' rendelet volt, hogy az ifjú-parasztnak minden megengedtessek, a' mi kívánsági' betöltésére szükséges, u. m. házépítés, szántó-föld vevés 's a' t. Lehet képzelni, mi nagy volt a' szegény hegyi lakos' öröme.

A' nagy sz. Bernáton áltmenetel négy napig május 17-ik—20-kig tartott. A' hideg még kemény volt. A' lefelé-jövés bajosabb volt a' lovakra nézve mint a' felmenetel, 's még is néhány terhhordó barmokon kívül, mellyek terhestől a' mélységbe zuhantak, kevés szerencsétlenség történt.

Azonban kevés hibázott, hogy egy előre nem látott akadály a' sereget győzedelmi menetele' kezdetében fel nem tartóztatta. Egy 5,000 embernyi ellenséges hadi-test, melly Aosta városa' völgyét védelmezé, Chantillonnál hátraveretett. A' sereg ezután a' Doria — egy sebes kigyózdzó folyam' mentében huzódott-le a' völgybe, 's a' Bardó erősséghez ért, melly helyeze-

tére nézve bevelhetetlen lévén, az utat egészen elzárá. Az őrizet, melly 400 emberből állott, megvetett minden felszólítást. Egy lajtorjakkal felmászás, mellyet Lannes generál próbált, sikeretlen maradt; azonközben a' sereg folytatá utját, 's a' völgy vele megtelt, úgy hogy akármi keresztül-menetelt kelle keresni. Bonaparte oda érkeztekor a' hegy' bal oldalán azonnal egy kecske-ösvényt vett-észre, mellyen a' gyalogság, ember ember után menve, az erősséget megkerülhette; ez ösvény azután a' genie-test' katonáitól megnagyobítván, a' lovasság' átmenetelére is szolgált; most hát még csak az álgyúk és társzekerek voltak hátra. De a' pattantyús tisztek' ügyessége 's a' pattantyúsok' mérészsége felülmulának minden akadályt. Urok lévén a' Francziák a' városnak, mellyen keresztül az erősség' álgyúitól elért egyetlen egy út vezetett-át, ez ut matrarczokkal 's ganéjjal meg rakatott, a' szekerek' kerekei szalmával beköttettek, 's az álgyúk zöld levelekkel 's galyakkal befedettek. Éjjel a' katonák a' szekerekbe fogák magokat, 's nagy csendesen huzák azokat, 's így az ellenséges álgyú telepek előtt egy pisztoly lövésnyire mentek-el: e' veszélyes menetel több éjen keresztül tartott. Az erősség csak néhány nap mulva vétetett azután bé.

Az Austriaiak Bonapartét Genf felé jönni látván, azon hiedelemben, hogy ő Genua' felmentésére akar Piemont' északi része felé egy erős fordulatot tenni, elegendőnek tarták Turin' fedezésére 7,000 embert küldeni, hová később a' fő-szállás is egy második osztállyal együtt át-tétetett; mindazáltal az austriai fő-erő Genua előtt (Ott generál 30,000 emberrel) és a' Var' mentében (Elsnitz generál 18,000 emberrel) állva maradt. Ama' második osztály, a' fran-

czia tartalék-sereg' előhaladását visszatartandó katonaság' számát 18,000 emberre szaporitá.

E' közben Bonaparte' főszállása Yvreaban volt. Thureau generál a' susai szorossat rohanással elfoglalta, 's Bossolinonál erős állást vón. Egy bajos mars és még a' sz. Bernát-hegyi vergődéseknél is bajosabb menettel után Bethencourt generál az Arena erősség' elébe ért. Moncey 15,000 emberrel a' németországi seregből a' sz. Gothárd hegyén keresztül szinte az olasz-birtokokba szállott-alá. A' Francziák' terve az austriai fő-vezér előtt még mindég titok volt.

Lannes a' francia elősereggel az ellenséget minden állásiból, hol csak lelé, hátra-verte, kivált Yvreánál 's a' chiusellai hidnál, hol 10,000 Austriaiak' had teste széttveretvén Turin felé nyomatott vissza. Lannes e' város felé irányozván utját, Chivassoig nyomult-előre.

E' mozdulat, úgy szólván, hadi fortély volt az ellenség' vakítására. Ez által úgy tetszék mintha az első consul a' Pón átmenni, 's Piemont' fővárosa ellen akarna indulni; de az ő igazi szándéka az volt, hogy Majland' irányában manővrozzon. Majland' bevétele olly fényes tett vala, mellynek Olasz-ország' népei' véleményére nagy befolyásának kelle lennie, a' francia köztársasághoz szítókba új bátorságot kelle csepegtetnie, az ellenségi sereg közt félelmet terjesztenie, míg az ugyan azon idő alatt egyszersmind a' tartalék-seregnek a' Moncey által vezérelt 15,000-nyi rajnai sereggel leendő össze-köttetését sietetné.

Ennek következésében, 's míg az austriai fővezér Melas generál intézeteket tett a' Francziáknak a' Pón vizén vélt átmenetelők' megakadályoztatására, — Bonaparte, mi után Lannes generál' előcsapatjának, melly most hátúl

csapatá lett, azt parancsolá, hogy mozdulatit lehetőleg elrejtse, a' Tessino (vagy is Ticino) felé Santhia, Vercelli és Novara-n keresztül megindult. Majus 31-én az új elő-csapat Murat-tól vezérelve harczolva mene-át Turbigonál a' Tessinon. Laudon és Vukasovics az Adda megé nyomattak-vissza, 's az Austriaik a' majlandi fellegrárban 2,000 ember őrizetet hagyva, a' Mincioig hátravonultak.

A' majlandi lakosok bámulva 's lelkesedve fogadák a' Francziákat. Az a' hir terjedt volt itt el, hogy Bonaparte Egyiptomban meghalálozott, és a' sereget most egyik testvére vezérli. Az első consul az elő-csapat előtt lovagolt, úgy hogy ő amaz elsők között volt, kiket a' kíváncsiságból a' francia sereg elébe kisietett Majlandiak legelőször megláttak. Bonaparte' megpillantásakor érzett örömeiket amaz eleven-séggel fejezék-ki, mellyel az Olaszok véleményeiket 's érzéseiket szokták kijelenteni.

Bonaparte julius' 2-án ment-be Majlandba. Ottani hat napi tartózkodása azzal telt-el, hogy magát a' népnek mutatta, melly Lombardia' minden vidékéről odatódult, 's hogy a' tiszteletére jött küldöttségeket elfogadja.

Azonközben az austriai sereg Alessendria' vidékén gyült- öszve, 's Bonaparte ellene indult. Ez időben Massena, miután egy hat napi kemény lövöldöztetést 's egy rettenetes éhségi nyomorúságot vitéz állhatatossággal kiállott volt, kéntelen vala kapitulálni. Suchet generál, ki a' Var' mentében ismét támadólag munkállódék, 's az ellenséget a' tenda-i hegy-szorúlatnál (col di Tenda) meg is verte, később jött, hogy sem e' kapitulátziót megakadályoztathatta volna.

Melas a' francia seregnek erejéről Lombardiában végre értesítve, parancsolá Ott ge-

nerálnak, hogy a' Po vizét Piacenzánál védelmezze, Elsnitz generálnak pedig meghagyá, hogy a' Tanaro völgyén ismét Piemontba szálljon-alá.

Ott már későn érkezett, mivel a' Francziák június 6-án különböző pontokon átmentek a' Po vizén, Murat alatt Nocetta nál, 's Lannes alatt San-Cipriano-nál. Ott Montebelloig nyomult előre, hol Lannes generál' hadtestére akadt. Lannes állást vett volt itt magának segéd csapatokat várva; csak 8000 embere volt, de Viktor' osztálya csak három órányira vólt tőle. — Ott generál' eltelve azon vágytól, hogy Piacenzához érjen, 's bizván számbeli többségében (30 zászló-alja 18,000-ból állt, 's ezek közt az austriai sereg' gránátossága' magva is ott volt) elkezdé az ütközetet.

A' harcz véres vólt; Lannes dicsőséggel tetéze magát; serege hős csudákat tett; Casteggio falu, a' positio' feje, elfoglaltatott, 's ismét visszavéttetett. Az Austriaiak kétségbe-esettek' módjára harczoltak; a' támadás szintolly megátalkodott volt, mint a' védelmezés: az Austriaiak egymás után öt állásban verettek-vissza. Dél felé Viktor' osztálya oda érkezte elhatározá a' győzedelmet: — Ott a' tortonai fellegvárba 2000 embert helyhezvén - be, Alessandriába visszavonult.

Az első consul a' Casteggio melletti megtámadtatás' hírére azonnal megindult, de oda-érkeztekor már a' győzelem tökéletesen el volt határozva. — A' csata-tért holtakkal lelé elboritva. Az ellenség 3000-t vesztett holtakban és sebésekben, 's 6 álglyút és 6000 foglyot hagyott a' Francziák' kezében.

A' montebelloi ütközet' következménye nagy fontosságú volt; mivel akkor fosztá-meg az el-

lenséget 9000 emberétől, midőn útat akara magának keresztül vágni, 's nevelé a' Francziák' erkölcsi erejét, kik elszánva valának e' keresztül menetelt neki meg nem engedni. Lombardia' megrakása, 's amaz állások által, mellyeket az első consul serege' különböző osztáléki-val Arona, Yvrea, VerCELLI, 's Crescentino mellett elfoglaltatott, úgy szinte a' francia seregnek a' Pón átmenté által, Melas general Alessandria környékén mintegy bekerítve tartatott. Hogy a' kapitulálást elkerülje, nem volt más kimenetele, mint a' mellyet fegyveres kézzel az ellenségén keresztül nyitand vala magának. Az Alessandriánál összevgyült austriai sereg még is 45,000-ból állt, míg a' francziának, a' szétküldetni kellett csapatok miatt, csak 28,000 embere volt.

Melas marsal egy ijeles tiszt volt, ki szép ésszel 's bátorsággal birt: ő a' Cassanónál, a' Trebia mellett, 's a' Novinál volt ütközetekben, hol Scherer, Macdonald és Joubert francia generálok megverettek, kitünteté magát.— Conit elfoglalta, és Championet-t Genolanál megverte. Ha Bonaparte nem lett volna ellenfele, az utóvilágnál egy nagy generál' hírét megtartotta volna.

Ez alatt minden egy elhatározó ütközethez készült. Az első consul folytatta utját Alessandria felé. Egy, Marengónál hátra hagyott austriai hátulsereg szétveretett, 's a' Bormidán túl üzetett.

Egy Alessandriában tartott hadi-tanácsban elhatároztatott, hogy az az austriai sereg a' francziával ütközzön-meg, 's viszonti összekötését Austriával egy győzelem által nyissa-meg.

Ennek következésében Melas juniús 11-én hajnalban három közelebb veretett hidon átment a' Bormidán. Az austriai sereg dühösen támadá-meg a' Francziákat. Gardanne' osztályának, melly a' hidfők előtt állt, hátrállnia kellett, 's Viktor generál' parancsára Schambarlhak' osztályával kelle egyesülnie, melly Marengo és a' Bormida közt, bal szárnyával e' folyóra támaszkodva, vala felállitva. Az ellenség jobb szárnya 's tartalék-serege, Haddik és Elsnicz-tól vezérelve, Viktorral által ellenben, kétlineában fejté-ki magát. Dereka Kaim generál alatt, a' jobb szárny után keresztbe állott; Ott pedig a' bal szánnyal Castel-Ceriosochoz állt. Melas generál abban hibázott, hogy lovassága' két harmadát az Acqui felé való ország-útra küldé, Massenát és Suchetet szemmel tartani, kik összejövetelök után, Bonapartétól azt a' parancsot vették, hogy sebes marsokban a' Scrivia felé nyomuljanak-előre.

Viktor' hadteste' homloka kevesebb tért foglalt-el, mint sem hogy azt az Austriaiak be nem kerithették volna. Lannes Marengonál jobb felől vön állást, hogy az ellenség derekát féken tartsa. — Miután az első consul Desaix generálnak, ki még csak félnapi úttal volt hátra, azon parancsot küldé, hogy hadtestével San-Giuliano felé nyomuljon-elé, maga a' csata-térre sietett. Ő reggeli 10 órakor ért ide. Elkezdődék a' harc, még pedig a' francia sereg' kárával. Lannes megmérkőzött ugyan az austriai sereg' derekával, de balról Marengo falu egy kemény védelem után elvétetett, 's Viktor' hadteste, melly az védelmezé, öszverontatott. A' tér lepve volt e' hadtest szaladóival, kik a' még megálló zászló-aljakat is zavarba hozák. Bal oldalról Ott fenyegetődött, hogy, miután

balszárnyát Castel-Ceriolon túl ki nyújtotta, a' Francziákat megkeríti. Azonnal parancsolá Bonaparte a' consuli gárda' granátosinak, hogy e' mozdulatot akadályoztassák-meg. E' 800 hős a' Villa-nova 's Castel-Cerioló közti téren egy négyszegbe öszve álla, mint valamely rendíthetlen bástya, kiállá 's megtöré az austriai lovas századok' ismételt rárohanásit. E' választott sereg' dicső ellentállását használva, az első consul Carra-Saint-Cyr' tartalék-brigadáját életolá Castel-Ceriolóig, mi alatt ő maga Monnier-osztálya' maradványával Lannes generál' segítségével sietett.

E' közben a' sereg az első consult füst és gőzfelhőkbe burkolva generál-stabjának, 's a' lovas consuli gárdának közepette megpillantotta; e' látvány elégséges lett a' sereget új reményekkel lelkesíteni, 's az elvesztett bizodalmat vissza-szerezni. A' szaladók összeszedik magokat San-Giulianonál, Lannes generál' balszárnya megett; ki az austriai sereg' nagyobb részétől megtámadtatva, ama szörnyű sikon csudálatra méltó renddel, hidegvérúséggel, 's lassúsággal hátrállt. 80 álgyu' kartács tüzének ki-téve, seregének négy óra kellett, hogy egy három fertály órányi hátrállást tegyen. Ugyan az időben, Carra-Saint-Cyr, egy megfordított fordulattal elfoglalá Castel-Ceriolot, 's megkeríté az Austriaiak' balszárnyát.

Délután 3 óra volt; minden francia generál elveszettnek tartá az ütközetet. Melas, ki a' győzedelmet már ki-vívottnak gondolá, a' sok törődéstől elbádjadva, 's egy elesés miatt szenvedve, Alessandriába visszatért, generálstabja' fejére — Zach generálra — bizván a' francia sereg' üzetését. — Egyedül Bonaparte nem csüggede-el; ő mindég Desaix generál érkezendő

6000 friss emberére várt. Ez osztály végre elérkezék, és az első consul azt a san-giulianoi országuton állítá-fel. Viktor viszont összeszedte szétment zászlóaljait; a' francia sereg ismét csata-rendben állott, jobb szárnya Castel-Ceriolonál, balszárnya San-Guilianonál. Bonaparte a' katonák' sorai közt lovagolt 's így szóla hozzájuk: „Francziák! ti igen sok lépést léptetek hátra felé; itt a' pillanat, hogy egy elhatározó lépést tegyetek előre: juttassátok eszetekbe, hogy nekem szokásom a' csatatéren aludni.“

Zach generál a'beli meggyőződéséből, hogy a' francia sereg' veszte bizonyos, oda manővrozott, hogy a' hátrálló Francziáknak az utat Tortona felé elvágja. E' végre 6,000 gránátosból egy kolonnt formált, 's azt a' francia balszárny' megkerítéséért elétolá: serege' maradványa, ennek, nagy térközökkel, 's lépcsőnként felállítva ment utána. —

Az austriai kolonn' eleje a' san-giulianoi tetőre ért, 's e' volt azon pillanat, mellyre az első consul várakozék.

Az ütközetet maga Lannes generál így adja elő:

„E' pillanatban parancsot ad az első consul az előnyomulásra; az álgúzó szer lefedetik (demaskiroztatik) 's tiz perczig borzasztó tüzet ad. Az ellenség megdöbbenve megállapodik; ugyan azon egy időben az egész lineán a' rohanó-mars veretik, 's ez a' felemelkedés, melly mint valamely láng e' vitézek' szivét elfogja, növeszti e' pillanatban azon buzgalmat, mellyet egy olly fővezér' jelenléte gerjeszt, ki nekik a' dicsőséget soha hijában nem ígérte. Desaix' osztálya, melly még nem yólt tüzben, legelőször rohan az ellenségre ama' nemes bizodalommal, mellyet azon kívánság szült benne,

hogy ő is olly fényes tettek próbáit adja, milyeket a' többi osztályok már adtak. Ő, büszke vezérére, ki mindég a' becsület' és veszély' polczán állott. — Egy nem magas, szólóvel beültetett domb elrejtí a' generál' szemei előtt a' linea' egy részét; ő türehtetlenül előre vágat, hogy azt megszemlélje, 's a' bátor 9-ik könnyű gyalog brigada kettőztetett lépésekkel nyomúl utána. Az ellenség dühösen megtámadtatik; egy szörnyü kézi viadal támad; több vitézek elesnek, és — Desaix nincsen' többé. — Utolsó sohajtása vágyást jelente-ki azon dicsőség iránt, melly miatt hogy nem eleget élt, panaszkodék. *)

*) Midőn Desaix halálosan megsebesítetett, osztálya' elején a' 9-ik könnyű gyalog-brigada' előcsapatjánál volt. Midőn lerogyott, e' szavakat mondá, mellyek Párisban a' Dauphin téren emlékére állított oszlopon állanak: Menjetek 's mondjátok meg az első consulnak, hogy azt sajnálva halok meg, hogy az utóvilágért nem eleget éltem.“ Midőn Bonaparte e' szomorú hirt vevé, így kiálta fel: „Ah! mért nem szabad sirnom!“ Később sz. Ilonán mondá a' császár, hogy ő Desaixben egy olly embert vesztett el, ki leg-inkább alkalmas lett volna, helyettese lenni.

Desaix csak három nap óta vólt itt az olaszországi seregnél. Egyiptomból haza térte után így irt az első consulhoz: „Parancsolja nekem Ön, hogy ismét Önhöz csatoljam magamat; mint generál, vagy mint katona, nekem mind egy, csak hogy Ön mellett harcolhassak. Egy olly nap, mellyen hazámnak nem szolgállok, elveszett nap életemben.“ Bonaparte két osztályt biza reá. A' marengói ütközet' napján előre érzette halálát, 's ezt mondá segédéhez: „Sok ideje már, hogy Európában nem harcoltam; az álgungolyók nem ismernek többé benünket; valami esik rajtunk.“

Ugyan ez nap halt meg, egy más világ-részben, Egyiptomban, azon generálok' egyike, kiket Bonaparte legtöbbre becsült; Kleber, Helipolis' fris borostyánival koszorúzva, egy gyilkos törőtől; — 's Egyiptom a' Francziákra nézve elveszett.

Bonaparte' bánatja vólt amaz első tiszteletbeli adó, melly emlékének felállítatott. Osztálya bosszút lehelve, 's Boudet generálra bizva dühösen támadja-meg az ellenséget. Ez minden megátalkodottsága ellenére is, nem állhat-meg a' francia bajonetek előtt, és ama' gránatos kolonnra rohan-vissza, melly utána következék, 's melly már Gallina-Grossáig érkezett 's előcsapatunkat megtámadta. Az Austriaiak meglepve megállapodnak. Most mutatá magát az előbbi rendelések' mély okos belátása egész világában.“

„Az ellenség, melly bal szárnyunk felől a' La Ventolina majorházon túl nyomúlt, hogy hátrállításunkat elvágja, a' balszárnyán ő maga keritetik-meg; azon osztályok, mellyek Castel-Ceriolotól San-Julianoig terjedtek, oldalvást támadják-meg lineáját; zászló-aljai az apró-fegyver-tűzet minden oldalról egyszerre hallják, elől, balról, hátul, Alig kényszeríté Desaix' osztálja szaladásra az Austriaikat, midőn ezek a' mi tűzünk' ropogását hallják, melly úgy tetszik előttök, mintha az már a' bormidai hidakról 's Marengo faluból jönne.“

„E' pillanatban parancsolja Bonaparte a' lovasságnak, mellyet Desaix-osztálya háta megett kémélve tartott, hogy vágatva az austriai térközökbe rohanjon, 's dühösen támadja-meg ama gránatos kolonnt, melly a' mi gyalogságunkat már megrázkódtatta.“

„E' merész fordulat szint olly elszántsággal mint ügyességgel vitetett véghez.“

„Kellermann generál vágatva hajt a' szőlőkön keresztül, kifejti erejét az ellenséges kolonn' bal oldalán, 's reá rohan erre fél brigádjával, mig a' másik felet csata-rendben állni hagyja, hogy az előtte lévő austriai lovasságot

féken tartsa, 's kiviendő merész tervét elrejtse.“ *)

„Ugyan azon egy időben a' gárda' granátosi és vadászi a' jobb oldalon, mindent, a' mi utjokban állt, tönkre tettek. Watzin generál új vitézséggel kezdi a' támadást; Carra-Saint-Cyr generál pedig Castel-Cerioloból a' folyó' és a' mocsárok' mentében egész közel Marengoig egyes puskázókat küld-ki.“

„Rivaud pattantyús generál, ki egy elhatározó mozdulatot tett, a' salé-i útra állítá-elő csapatját, hol az Elsnitz generál' elő csapatjával már verekezésbe keveredett; 's az austriai lovasság' fő-ereje, melly e' szerint a' mi jobb szárnyunk' végső szélétől zárva tartatott, nem segíti a' sikon a' gyalogság' lineáját.“

„A' franczia sereg $\frac{3}{4}$ óra alatt áthaladt ama' nagy téren, mellyet 4 óráig védelmezett volt.“

„Az austriai lovasság Rivaud generáltól szoritva 's Castel Ceriolo felől lövetve, sietni készül a' gyalogság segítségére: az ellenség öszve szedi magát, 's Marengoba érkezve, e' faluban tartani akarja magát.“

Boudet generál' osztálya, melly azon becsületet akarja, hogy Marengot vissza-vegye, olly elevenséggel teszi utolsó támadását, mint a' millyennel az előbbiket tevé.

„Viktor generál' hadteste, melly oda azon helyre érkezett, hol oly jól harczolt volt, segíti az osztályt. Az ellenség, melly kéntelennek látja magát, a' győzedelemről lemondani, megakarja mutatni, hogy ő arra érdemes legyen,

*) Kellermann generál egy 1814-ben kijött irásban azt állítá, hogy e' fényes lovassági támadást maga fejétől tette legyen.

és ez utolsó harcban azon egész erejét fejti-ki mellyet a' becsület gerjeszthet; de a' győzedelm osztatlan a' francia sorokhoz siet.“

„Elfáradva 's elgyengülve kéntelenek az Austriaiak hátrállni, 's a' mi seregeink velök Marengóba visszatérnek, mellyet ezek elhagynak, hogy bormida-i hidaikra siethessenek. Marengo' északi táján Lannes generál egy tartalék-seregre bukkant, 's nem kevesebb ellentállásra akadt, de ő is ezen szintolly tökéletes győzedelmet nyert. Nehány álgyu kezébe került. Az austriai lovasságnak egy tartalék- teste Boudet-osztálya' jobb szárnyát készül megtámadni, — de Bessiéres generál, ki a' gárda' granátossait 's lovas vadászt vezérli, élni kíván az alkalommal, hogy dicsőséget arasson, ama választott seregnek, mellyet vezérel az utolsó támadás dicsőségét kívánván megszerezni: megelőzi az ellenséget, megtámadja, 's hátrállásra kinszeriti azt, 's egész zavarral a' folyón túl - nyomja: ez által pusztán hagyatja az austriai gyalogság' oldalát, 's tökéletesen elhatározza az általános hátrállást, zavart és félelmet terjesztve az ellenség soraiban.“

A' vadászok' elősoraiban az ifjú Beauharnais hidegvérüése 's bátorsága által különösen kitünteté magát. Bonaparte asszonya, fija dicséretét e' ként hallá férje' tulajdon szájából: „Madame! Ön' fija sebes léptekkel halad az utó - világ felé; ő minden harcban, mellyeket Olaszországban adtunk, dicsőséggel tetéze magát: ő Europa leg nagyobb hadvezéri' egyike leend.“

Más nap reggel hajnalban, a' francia gránátosok megtámadták ama' vedeteket, mellyeket az Austriaiak a' Bormidán vert hidfőknél

hagytak. De egy szónok jelent-meg, 's jelenté, hogy Melas marsal generálszabja' egyik tisztét kívánja Bonaparte-hoz küldeni.

Az első conferenciák után utasítást vón Berthier generál Bonapartétól az alkudozásra. Kevés óra mulva fegyvernyugvás köttetett 's iratott alá, mellynek fő rendeleti ezek voltak.

Az austriai seregek hátra kellett magát a' Mincio megé vonni; megtartá Peschiera, Mantua, Borgoforte, Ancona és Toskona várait. A' Francziák uraik maradtak a' Chiesa, Oglia, és Pó közt fekvő tartományoknak. Tortona, Alessandria, Majland, Turin, Pizzighe-tone, Arona, Piacenza, Ceva, Coni, Savona és Genua fellegvárak az Urbinoi várral szinte átadattak nekik.

Tíz nappal a' marengoi ütközet után Suchet generál ismét bement Genuába. Piemont és Lombardia' várai egymás után adattak-át a' Francziáknak, és az austriai sereg egyes osztályokban Mantuába vonódott.

Az első consul június 17-kén tért-vissza Majlandba, és az egész várost kivilágítva, 's örömittasan találta. A' marengoi hős egyet sem léphetett Majlandban, hegy a' nép' hullámitól körül ne vétetett volna, mellyeknek emé' kiáltási „éljen Bonaparte!“ „éljen Olaszország' szabadítója“ viszhangozták a' levegőt.

Francziaországban a' marengoi győzedelm' hire majd hihetetlen volt. Ugyan is az első kurir akkor indúlt-el Párisba, midón déltájban az ütközet olly igen kétes volt. Annál nagyobb volt az öröm Bonaparte új győzedelmé' valódi hire hallattára.

Majlandban mulatásakor kihirdette az első consul az alpesen-innen szabad-köztársaság'

visszonti felállítást, 's egy ideigleni kormányt hozott be, melly a' békekötésig uralkodna. A' liguriai köztársaság újra organizáltaték, 's ismét független lett. Piemont is egy ideigleni kormányt kapott, mellynél Jourdan generál a' francia köztársaság' ministere' hivatalát nyéré-el.

Genua' vitéz védelmezése, 's a' Zürich melletti győzelem Massenát annyira ajánlák az első Consulnak, hogy az Olaszországi sereg' fővezérségét reá bizá, mellyet Berthier csak név szerint viselt vólt.

Julius 2-án éjjel 's váratlanúl jött az első Consul Párisba vissza; de más nap, mihelyt visszaérkezése' hire a' fővárosban elterjedt, bezárattak a' műhelyek és boltok, 's az egész népesség a' tuillériák' udvarába 's kertjébe tódult, hogy őt az ablakban láthassa. Mindenfelől egyértelmű öröm kiáltás rivalgott. Estve, minden párisi-szegény vagy gazdag egyeránt kivilágítá házát.

Bonaparte mélyen illetődve érzé a' párisi népesség' e' fogadását, 's midón, 20 évek mulva, Sz. Ilona szigetén a' körülette lévőeknek ekkori tiszteltetését elbeszélé, emez, e' jelenetre édesen emlékező szavak szöktek-ki szájaból: „Egy valami igen szép nap volt ez!”

IV.

Chronologiai áttekintet.

Általános béke. — Holtiglani consulság.

1800. Jul. 15. Parsdorfi fegyvernyugvás.
 Sept. 5. Malta' visszaadása. — 22. Turenne' holtteste az
 invalidus-katonák' házába vitetik.
 Oct. 19. Baudin kapitány' elindulása a' világ körül teen-
 dő utjára.
 Nov. 12. és 20. A' fegyvernyugvás' felbontása Olasz- és
 Németországban.
 Dec. 1. — 6. A' graubündteni sereg átmege a' tyroli Ál-
 peseken. — 3. Ütközet 's győzelem Hohenlindennél,
 (10,000 fogoly, 80 álgyu.) — 16. Sz. pétervári szerződés
 a' neutralis hatalmasságok közt, kik arra határozzák ma-
 gokat, hogy Angolyországot zászlóik' tiszteletben tar-
 tására kinszerítik. — 19—20. Átmenetel a' Traunon. —
 Linz' elfoglalása Moreau' serege által. — 24. A' pokol-
 maschina elpattanása. — Steyeri fegyvernyugvás.
 1801. Jan. 1. A' lüneville-i congressus' megnyitása. — 10. Tre-
 visoi fegyvernyugvás.
 Febr. 9. Lüneville-i békekötés a' francia köztársaság, a'
 császár 's a' német birodalom közt.
 Mariz. 21. Madriti szerződés Francia és Spanyolország
 közt. — Az etrúriai királyság felállításá. 23—24. I. Pál
 orosz czár' halála. — 28. Béke kötés Franciaország,
 's a' Nápolyi király közt.
 April. 2—9. Koppenhaga' lövöldözése az Angolyok által.
 Jun. 17. Szerződés az Oroszbirodalom, 's Angolyország
 közt a' fegyveres neutrálításra nézve.
 Jul. 15. Concordatum az első Consul 's VII Pius pápa
 közt. — 26. Bourboni Lajos pármái herczeg Etrúriai ki-
 rályá választatik.
 Aug. 4. Az Angolyok' első sikertelen támadásuk a' Bou-
 logne-nál összegyűlt Flotilla ellen. — 15—16. Második
 szinte sikertelen támadás e' flotilla ellen.
 Sept. 7. A' Sweicz-országgyűlés' megnyitása Párisban. —
 29. Béke Franciaország 's Portugallia közt.
 Oct. 1. Sz. Ildefonsoi szerződés Francia 's Spanyolország'
 közt, mely által Franciaország Louisianát vissza kap-
 ja. — A' béke' előleges feltételei Francia 's Angoly-
 ország közt. — 8. Békekötés Franciaország 's az Orosz-
 birodalom közt. — 9. Béke' előleges feltételei Francia
 's Törökország közt.
 Decem. 14. A' sz. Domingoi expedítio, Leclerc generáltól
 vezérelve tengerre ereszkedik.

1802. Jan. 26. Bonaparte az olasz szabad köztársaság' elölülő-jévé kinevezetik.
Marcz. 25. Békekötés Amiens-ben Francia, Spanyol, 's Angolyország közt.
Maj. 8. Senatusi határozat, melly által Bonaparte új tiz ívre consullá nevezetik - ki. — 19. A' becsület - legio' felállítása.
Jun. 25. Béke Francia 's Törökország közt.
Aug. 2. Senatusi határozat, melly Bonaparte Napoleonra a' holtiglani consulságot innepélyesen reá-ruhazza. — 4. Senatusi határozat a' 8-dik évi alkotmány felett.
1803. Feb. 19. Az első consulnak közbenjárói-oklevele néhány Sweicz kantonák' viszátkodási össze egyeztetését illetve. — 26. XVIII. Lajos' levele az első consulhoz.
Marcz. 8—10. Az angoly király a' parlamentnek a' Franciaországgali viszátkodásokat, 's az angoly katonaság' összehívását kijelenti.
April. 3. Szerződés Párisban Franciaország, 's az egyesült Amerikai statusok közt. — Luisiána az egyesült statusoknak átengedtetik.
Maj. 13—20. Az amiens-i béke' felbontása. — Az ellenségeskedések Angliával viszont elkezdődnek. — 27. I. Lajos etrurriai király' halála.
Jun. 3. Hannovera' elfoglalása 's megtartása.
Novem. 3—20. Bonaparte a' boulogne-i tábornok meglátogatja. — 30. Neutralitási szerződés Francia, Spanyolország, és Portugallia közt. — A' francia sereg' romjai oda-hagyják sz. Domingót.
1804. Jan. 1. Sz. Domingo' függetlensége' helyre állítása Haiti név alatt.
Febr. 28. Pichegrü, Cadoudal, 's egyebek' összeesküvése 's elfogatása.
Marcz. 21. Enghien herceg' halála.
April. 1. Baudin kapitány visszaérkezik Lorientbe. — 4 A' himlő-oltás' terjesztésére czélzó társaság' felállítása.

Általános béke. — Holtiglani Consulság.
— Ország-igazgatás. — Lüneville-i és
amiens-i békekötések.

A' németországi sereg Moreau alatt, az olaszországgal méltólag vetélkedett volt. Öt nappal a' marengoi ütközet után lemosá Moreau, Hochstettnél nyert győzedelme által ama' szennyet, mellyet XIV Lajos' fegyverei' szerencsétlen csillagzatja a' francia nemzet' hírére ragasztott. Új győzedelmek, Vorarlberg' elfoglalása, Graubündten völgye' megszállása, 's azon öszvekötés, melly a' szerint Moreau' és Massena seregei közt helyreállott, kényszeríték az ellenséget a' parsdorfi fegyvernyugvás' kérésére. Az ellenségeskedések az egész lineán Német-és Olaszországban megszűntek. Lünevilleben egy Congressus jött-öszve. — A' békéből semmi sem lehetvén, a' fegyvernyugvás felmondattott, 's a' háboru újra elkezdődék. De a' Hohenlindennél nyert győzedelem, mellynek következtésében Moreau' serege Bécshez 20 órányira közeledett, — az Augereau által vezérlett francia-bataviai sereg' győzedelmei, — a' Graubündtenben munkálódó sereg' csudatételei Macdonald alatt (ki télnek idején a' Splügenen átment 's szintolly nagy akadályokon diadalmaszkodék, mint az olaszországi sereg a' nagy sz. Bernáton átkeltében), végre Brune' győzedelmei az olaszországi sereggel, austriát sehes békekötésre bírák, melly Lünevilleben Februar' 9-n 1801. megkötöttetett.

Az öröm e' béke miatt egész országban közönséges volt. Az első consulnak testvére — Bonaparte József — vala e' congressuson a' köztársaság' követje, ki is Franciaország' érdekeit igen ügyesen vivé. Mantua' vára, melly az olaszországi francia főgenerálok' fegyvernyugvási szerződéseik értelmében az Auszriaiaknak hagyatott, e' lüneville-i békekötés által ismét a' Francziáké lön. E' nevezetes alkudozást érdekelve, így ira Moreau, a' rajnai sereg' fővezére, Bonaparte Józsefhez: „Polgárminister! fogadja Ön szerencse-kívánásomat azon módjáért, mellyel Ön Mantuát megszállotta 's be is vette, a' nélkül, hogy Lüneville-t elhagyta volna.“

Ez időben az első consul' élte veszélyben forgott. Topino le Brun Arena, Demerville és Cerrachi, fanatikus republikanusok öszveesküdtek élete ellen 's elhatározzák meggyilkolását. Tervök kisülvén, alig hogy Bonaparte e' veszélyből megmenekedett, midőn majd a' pokolmachina' explosiója' áldozatjává lön; ez, Carbon és Saint-Rejean királpártiak' 's egyéb nyomorultak' munkája volt, kik e' gyilkosságból dicsőséget reménylettek magoknak.

A' lüneville-i béke után ama' szerződések következtek, mellyek Franciaországot az európai szárazföld' egyéb tartományival öszvebékélteték. Egy a' pápával kötött concordátum véget-vete az egyházi viszálykodásoknak, 's elválasztá a' világi hatalom' foglalatosságát az egyháziaktól. A' vallás visszanyeré tekintetét 's függetlenségét.

A' lecsillapított Európában egyedül Angolyország folytatá-még a' háborút a' francia köztársaság ellen; 's e' háboruban gyakori fényes szerencsével harczoltak már a' francia

tengeri katonák. Roppant készültek tétettek az oczeán' partjain, mellyek a' Gironde-tól fogva egész a' Schelde-ig redoutokkal el-látva valának. Itt kezdődék ama' kiszállandó hajóssereg' építése, mellynek későbben Boulogne-ban kelle össze-gyűlnie. Egy a' calais-i úttal által-ellenben álló sereg fedezé a' francia állásokat, 's fenyegető tartása 's vállalati kedve által általányos félelmet terjeszte-el Ángolyországban. Nelsonra az abukiri győzedelem' hősére, bizatott az angoly partok' védelmezése 's a' francia szállítóhajók' semmivé tétele; de ő minden próbatételeiben szerencsétlen volt, 's francia álgúzósajkákra tett támadásaiban sokat vesztett.

Ángolyország magára hagyatva nem folytathatá tovább a' háborút. Az északi hatalmaságok ellent állottak ama' követelt jussának, hogy a' neutralis hajókat megvizitáltathassa. Orosz-és spanyolország Franciaországgal szövetségre léptek. Az angoly-kabinet elhatározá magában a' bécsi udvar' példáját követni, 's Amiens-ben szinte békességet kötött.

E' békekötés meg-nyitá az Ángolyoknak Franciaországot. Seregestől tódultak ők ama' nagy embert látni, kinek hire az egész világot már betölté. Bonaparte jószívuileg fogadá őket. Fox is, Pittnek vetélkedő társa, 's az angoly oppositio feje szinte Franciaországba jöven, gyakran össze jövetelt tartott Bonaparteval, ki jó szívet, szép lelket, 's az emberiség' javáról kiterjedett, nemes, szabad nézeteket lelt nála, úgy hogy sz. Ilonán is ezt mondá róla: Egy fél tuczet Fox és Cornwallis elégséges volna, egy nemzetnek erkölcsi szerencsését megalapítani.“

Ama' lelkesedés, mellyet az amiens-i békekötés szült, 's azon háládatosság, mellyel

akkor Franciaország az első consul iránt viseltetett, leirhatatlanok. Országlása' jótétemenyei még kedvesebbé tevék őt a' nép előtt, mint őt győzedelmei nagygyá tették.

Bonaparte e' békét amaz intézvények' megerősítésére használá, mellyeket Olaszországban tett. Ő az olaszországi köztársaság' előlülőjévé lett. Szinte így organizálta Sweicz' és Holland kormányait is. Franciaországban a' francia egyetemet ismét helyreállította, 's a' becsületlegiőt polgári 's katonai érdemek' megjutalmaztatására, melly emez egyszerű felirást viselt: „B e c s ü l e t és H a z a“ felállította.

Az országnak szembetünő jólléte a' kereskedésnek, művészetnek, 's földművelésnek virágzó állapotja, a' mesterségeknék 's tudományoknak fényes előmenetele, a' legyőzött felekezeteknek tehetetlensége, a' közönséges bocsánatigérés, melly minden szám-üzötteknek Franciaország' kapuit kinyitotta, ennyi rend, nyugalom 's jóllét elegendő kármentés volt a' szenvedett nehány bajokra nézve. Az özönnek eme' mámorában elfelejték a' Franciaák Egyiptomnak kéntelen odahagyását, úgy szinte a' sz. domingoi expeditiónak szerencsétlen kimenetelet.

Minél nagyobb vala azonban Franciaország' nyugalma 's jólléte, annál kívánatosabb vala annak tartóságát biztosítani. Ez általános szerencsét a' közvélemény méltán Bonaparte' országlásának tulajdonítá; azt kíváná azért a' nép, hogy ő lehetőleg soká maradjon az ország' kormányán. — E' közkivánság szerint a' senatus a' Bonapartera tiz évig ruházott consulságot, más új tiz évig hosszabbítá-meg. Az első consul ama' küldöttségnek, melly a' senatusnak

e' béli határozatát neki általhozá', e' ként válaszolt:

„A' nép' szava a' legfőbb hivatalbeli méltóságot reám ruházta. Nem vélném magamat bizodalma által biztosítva, ha azon határozat, melly engemet e' polczra emel, nem az ő jóvágánya által volna megerősítve.“

„A' három utóbbi évben mosolygott a' szerencse a' köztársaságnak; de a' szerencse állhatatlan: 's hány férfiak éltek néhány évvel tovább, kiket kedvezésével tetéztet volt!“

„Az én hírem' 's szerencsémnek érdeke, politikai pályámnak céljául látszék ama' pillanatot kijelelni, mellyben a' béke a' világnak kihirdettetett. Azonban a' polgár' hírének 's szerencséjének halgatnia kell, ha a' status' érdeke 's a' nyilvános hajlandóság őt felszólítják.“

„Önök azt hiszik, hogy én a' népnek ez áldozattal tartozom; én szívesen teendem ez áldozatot, a' mennyiben ezt nekem a' nép kívánsága parancsolja, 's mellyre engemet Önök' határozata felhatalmaz.“

A' senatus csak tiz évi consulságra szavazott. Azon kérdés, melly a' népnek válasz végett elébe tetetett, nagyobb kiterjedésű volt. Ugyan is így szólt. „Kelljen e' valljon Bonapartét holtiglan consullá tenni?“ Minden polgárok, kik politikai jussok birtokában voltak, felszólítottak, hogy véleményeiket a' minden községnél felnyitott lajstromba jegyeznék-be. Minden véleményt szabad vala kifejezni; 3,577,259 polgár vón részt a' választásban. Eza' legnagyobb számú Választó-tömeg volt, mellyre valaha valamely kérdésnek eldöntése bizatott. 8,374 szavazat ellene, 3,568,885 pedig az elválasztás mellett volt.

Az ariens-i békekötés Angolyországtól csak fegyvernyugvási szerződésnek tekintett. E' békekötés Angliának ama' feltételek miatt, melyeknek elfogadására kényszerítve látá magát, terhére volt: Maltát visszakellett volna adnia, 's Egyiptomból kitakarodnia; holott amazt megtartani, emezt pedig megrakni kíváná. Kedvezőnek látszék ama' pillanat, mellyben Franciaországgal meghasonolhat, melly már kereskedési 's igazi munkásságát annyira kifejté, hogy az Angolyország' kereskedését 's művészeti szorgalmát aggodalomba ejté. I. Pál' halála megszünteté Oroszországnak Bonapartéval volt szövetségét. Austria a' béke' két évében seregeit ismét kipótolá. A' berlini 's nápolyi udvarok készeknek látszának egy új coalitióban részt venni. — A' háboru tehát újra elkezdődék.

Ez időben Cadoudal 's több öszve-esküdt társai angoly hajókon Franciaországban kiszállottak, Bonapartét meggyilkoló szándékkal. Ez összeesküvési szándék kitudatott, 's Cadoudal társival együtt halálra ítéltetett, 's nyolczat kivéve, kiknek Bonaparte Császárrá lettekor megkegyelmezett, kivégeztetett. — Bár ne kellene az első consul' nagytettei elbeszélését egy szomorú történetnek — Enghien, herczeg' halálának — emlékével bezárnunk.

Tudva van, mint fogatott-el e' királyi herczeg, mint állitatott egy hadi törvényszék elébe, mint ítéltetett-meg, 's mint lövettetett-agyon. — E' történet' környülményit egy olly személy' előadása szerint közlendjük, ki e' veszélyes idő-pontban nem távozott-el Bonaparte' oldala mellől 's ennek teljes bizodalmaival élt.

Midőn az első consul arra határozá magát, hogy Enghien herczegot elfogassa, úgy szólván, egy vulkánon állt. Összeesküvések történtek,

mellyeknek fejeit nem csak nem tudta, hanem nem is ismerhette. E' bajos helyzetben igaznak tartható tudósítások által azt hallja, hogy Enghien herczeg Ettenheimban a' franczia határhoz közel tartózkodik, 's Dumouriez generál nála van, hogy azon esetre, ha Berry herczegnek szándéklott kiszállása akadályt szenvedne, e' helyett Enghien herczeg venné-át a' fővezérséget, miután az összeesküdtek az első consult kivégezendnék. Cadoudal' néhány bűntársai vallomásából ollyas sült-ki, hogy Enghien herczeg már Párisban is volt 's az összeesküdtekkal értekezett légyen. — Az első consul tüstént elhatározá magát, a' nélkül, hogy erre őt más valaki reá beszélte volna. Ő csak ama' nagy veszélyt látá, melly a' köztársaságot fenyegeté, 's köteleességét mint egy olly statusnak feje érezé, mellyet az össze esküvés fenekestől felakart vala forgatni. Parancsait színt azon villám sebességgel osztá-ki, mint azt az ütközetek' elhatározó pillanatiban szoká kiosztani. Ama' személy, kitől mi e' részleteket közöljük, egyedül volt ekkor nála; ez tudta határozatit, ennek diktálta az első consul minden parancsit. — Enghien herczeg megvallá a' haditörvényszék előtt, hogy ő az angoly kormánynak parancsára — mellytől ő fizetést húz — lakott légyen Ettenheim-ban. E' vallomás igazolá a' birák' véleményeként mind ama' gyanításokat, mellyekre az előbbi hírek adának alkalmat 's a' herczeg halálra ítélteték. — Kétségkívül hihető azonban, hogy ha azon levél, mellyet a' herczeg Bonaparte-hoz intézett, ennek idején átadatott volna, neki megkegyelmezett volna. — Bonaparte ezt a' kegyelmet a' nagy Condé' unokájának nem tagadható vala meg.

V.

Chronologiai áttekintet.

Császárság' behozatása. — Boulogne-i tábor.

1804. April. 13. Boulogne-ban a' hadi készülétek megújítatnak az Angliába kiszállítás végett. — 28. A' fejérek' meggyilkolása sz. Domingon, miután a' Francziák e' szigetet odahagyták. — Leclerc generál' itteni halála után Rochambeau veszi-át az expedíciói sereg' fővezérségét. — 30. Indítvány a' tribunátusban, hogy a' Császári méltóság az első consulra ruháztassék.
- Maj. 4. Ez indítvány elfogadtatik. — 18. Senatusi határozat, melly Napoleont Francziák' császárájának nyilatkoztatja-ki, 's az örökös császári méltóságot reá ruhazza. — A' választó-collegiumok, 's egy fő császári törvényszéknek felállítása. — 19. A' birodalom' marsaljai' behozatása. — 20. I. Napoleonnak francia császárrá kikiáltása.
- Jun. 10. Cadoudal 's vétkes-társai' megítéltetésök. — Moreau megítéltetése. — 16. Napoleon megkegyelmez Cadoudal 's vétkes társának, ezek voltak: Rivière, Polignac, Bouvet, Lozier, Lozier Károly - Rochelle, Paillard, Russillon, és Lajolais. — 23. Császári határozat két Jészuta congregatio' eltörlésére, mellyek hitatyák 's pahkanaristák' neve alatt csuszta-be Franciaországba.
- Juli. 14. A' becsületlegio' felszenteltetése. — 16. A' polytechnikai iskola' új rendezése. — 18. A' császár elhagyja Páris, hogy az Ambleteuse, Calais, Dünnkirchen, Osteude, és Boulogne melletti táborokat megszemlélje. — Boulogne-ba érkezik.
- Aug. 1—2. Az Angolyok Hávet lövöldözik, de kevés kárt okoznak. — 11. A' német császár 11. Ferencz saját czimjéhez, „örökös austriai császár“ czímet tesz. — 15. Napoleon becsületrendi kereszteteket oszt ki a' Boulogne-ban összegyűlt seregnek. — 26. Tengeri csata a' császár' jelenlétében. — 31. Az orosz követ odahagyja Páris.
- Sept. 2. A' swéd követ szinte odahagyja Páris.
- Oct. 1—2. Keith admirál' sikertelen próbatételt tesz a' boulogne-i flotilla' meggyújtására. — 12. A' császár visszatér Párisba.
- Nov. 25, VII. Pius pápa Fontainebleau-ba jó a' császár' felkenetése végett.
- Decem. 1. A' senatus ama' nép-határozatot nyújtja által a' császárnak, melly a' császári méltóságot a' Bonaparte családban örökösnek elismeri.

Császárság. — Tábor Boulogne-ban.

Ama' javallat, hogy Bonaparte császári méltóságra emeltessék, 's a' franczia birodalom ennek familiájára nézve örökösnek nyilatkoztassék — a' tribunatus által jött indítványba. Egy kimerítő szóváltás után, mellyben Carnot maga harczolt e' javallat ellen, a' tribunatus — Carnot' egyetlen egy szavazatán kívül — egyetértőleg e' kívánságát fejezé-ki:

1) „hogy az első consul, Bonaparte Napoleon Francziák' császárljának kiáltassék-ki, 's e' tulajdonságban a' franczia köztársaság' kormánya bizassék reá;

2) „hogy a' császári cím és hatalom az ő családjában, az elsőségi születés' jussán 's a' férfi ágon szálljon-alá;

3) „hogy az örökségi hatalom' behozatalával ne talán történendő ország rendezeti változatok miatt a' nép' egyformasága, szabadsága 's jussai sérthetetlenek maradjanak.“

Azon időben, midőn a' tribunatusnak e' javallata közzététett, a' törvényhozó test nem volt ugyan összegyűlve, de majd minden követ Párisban volt. Ezek, előlülőjknél összejöttek, 's egy felirást készítettek, mellyben a' tribunatus' javallatjához állottak, 's ennek következtetésében formászerint kijelenték ama' kívánságukat, hogy Bonaparte első consul császárnak kiáltassék-ki.

A' tribunatus' javallatja, a' törvényhozótest' felirásával együtt a' senátussal innepélye-

sen közölteték, 's egy, a' második consul Cambacérés' elölülése alatt tartott rendkívüli ülésben egyértelműleg el is fogadtaték.

Ugyan az nap egy senatusi batározat a' kiáltandó új kormányzás' formáját határozá-meg. Az egész senatus Saint Cloudba utazott, hogy Napoleonnak e' konstitutionalis actát általnyújtsa.

Napoleon így válaszolt Cambacérés-nek, ki azt neki általadá:

„Minden, a' mi a' haza' javára czéloz, szerencsém' alkotó-részét teszi. Elfogadom azon czímet, mellyet Önök a' nemzetre nézve szükségesnek tartanak.“

„Az örökösédségi törvényt alávetem a' nép' jóváhagyásának; reménylem, soha sem bánandja-meg Franciaország azon megtiszteltéseket, mellyekkel familiámat kitünteti; mind azon esetekben eltávozand az én lelkem azon pillanatban maradékimtól, mellyben ezek megszünendnek, a' nagy nemzet' szeretetét 's bizalmát megérdemleni.“

A' császár ezután, az országalkotmány' értelmében, ez esküt tevélle:

„Esküszöm, hogy én a' köztársaság birtoka' egészségét védelmezni, a' Concordatum' 's a' politikai és polgári szabadság' törvényeit, úgy szinte az eladott nemzeti jószágok' vissza nem válthatását tisztelni 's tiszteletben tartatni fogom, — hogy semmi más adót, mint a' törvény' erejénél fogvást behozni, vagy azt felelni nem fogom, — hogy a' becsületlegio' intézvényeit fentartani, 's egyedül a' francia nemzetnek jólléte' boldogsága' 's hirneve' értelmében fogok uralkodni.“

Másnap kinevezé a' császár a' birodalom' marsaljait 's zászlósait, kiknek kineveztetése az alkotmány által meg vala hagyva.

Bonaparte Jósef herczeg Nagyvásztó, Lajos herczeg Connetabel czimet nyert. Cambacéres consul birodalmi fő-kancellárrá, Lebrun consul főkincstárnokká lettek.

A' marsalok ama' generálok közül választattak, kik a' francia seregeknél mint fővezérek megkülönböztetéek volt magokat, ezek voltak: Berthier, Murat, Monçey, Jourdan, Massena, Angereau, Bernadotte, Soult, Brune, Lannes, Mortier, Ney, Davoust, és Bessieres. Négy senatorok, kik szinte mint vezérek kiüntetéek volt magokat, u. m. Kellermann, Lefebvre, Perignon és Serrurier, szinte marsali czimmal tiszteltettek-meg. —

A' legcsekélyebbnek látszó dolgokra is Napoleon saját lelke' bélyegét üté reá. Midőn a' statustanács, az ő jelenlétében, a' birodalom' czimere' választásáról tanácskozáék, némellyek az orosz lányt, az állatok' királyát, mások ismét a' gallusok' kakasát ajánláék. A' császár erre felszólaék: „A' ti kakastok — ugy mond — egy olyan állat, melly a' szeméten él, 's magát a' róka által megengedi etetni: nekem ez nem kell; — vegyük inkább a' sast; ez olly madár, melly a' menykót hordja, 's nyitott szemmel a' napba néz. A' francia sasok, olly nagy tiszteletet 's hirt szerzendnek magoknak, mint hajdan a' rómaiak.“

Rövid idő mulva császári méltóságra emelése után, Napoleon miután elébb Franciaország' minden városai' 's a' status' minden hi-

vatalai hódolását elfogadta, elhagyá a fővárost, hogy Boulogne-ba menjen, 's amaz ottani fenyegető hadi-készületeket megtekintse, mellyeket Angolyország ellen tétetni parancsolt. A' seregnek is császári méltóságában kívánván magát mutatni, József és Lajos testvérei 's a' császárság' fő-zászlósi 's legfőbb tisztjei által kísérteté oda magát.

Mielőtt e' nevezetes utazás' környülményeit elbeszélnök, azon flotilla és sereg felől kell egy két szót szölnünk, mellyeket Napoleon meg szemlélni készült.

Az amiens-i szerződés' felbontása Hannoverának, III György angol király' familiai birtokának megszállása 's elfoglalása következik.

Amaz Angliába kiszálási terv, mellyet Bonaparte 1801-ben készített, 1803-ban nagyobb részvétellel vetetett-fel mint valaha az előtt. Több francia hajóknak az indiai és amerikai tengereken elvétele, mellyet az Angolyok minden előleges háboru-izenés nélkül követtek-el, a' francia tengeri városokat szörnyen felingerlé. E' hadnak, kezdetétől óta, nemzeti karaktere volt. Patriotikai adakozások könnyebbíték ama' hajóssereg' építését 's felkészítését, melly a' francia név' bosszuállóit Angliába vala szállítandó. A' statusnak minden hivatalai, a' senatus, a' tribunatus, a' törvényhozó-test, adakozásokat irtak-alá linea-hajókra. A' megyék' tanácsnoki követték e' példát. A' kerületi-tanácsok 's a' nagyobb városok fregattokat ajánlottak; a' másod rendi községek korvettcet, brigueket és goeletteket; végre egyebek, fontosságok 's népességökhöz képest egy dereglyét vagy egy álgyuzó-sajkát. Nem minden e' szerint ajánlott hajók építettek így; számok igen

tömerdek lett volna; hanem a' reájok szánt pénzek a' hajóssereg' felfegyverkezésére 's tartására fordítottak. A' hajók' építése a' legnagyobb sebességgel siettetett: nagy hajók és hadihajók csináltattak minden hadi és kereskedői kikötőkben; a' kisebb hajók ellenben a' folyók' partjain készitettek. Mindenütt hajó-építési tá-
rak állítottak-fel. Maga Páris is egy ideig egy tengeri tár volt, 's a' főváros' lakosi néhány hónap mulva, egy kész hajót láttak a' folyóba lebocsátatni.

A' Boulogne-nál öszvegyült kiszálló-flotilla 2365 minden nemü hajóból állott. 28-sza hárm-
as árboczfás volt — 110 láb hosszú 's 25 szé-
les — 12 huszonnégyes álgúval felkészülve; 300-za első nagyságu álgúzó-sajka — 76 láb-
nyi hosszú 's 17 széles — 3 huszonnégyessel,
's egy, 8 hüvelyknyi haubiczczal ellátva; 330-
cza másod rendü álgúzó-sajka — 60 lábnyi
hosszu 's 10 széles mind a' két végén 1 huszon-
négyessel 's egy tábori — álgúval felfegyver-
kezve, — végre 400-za nagyságára nézve a'
másod rendi álgúzó-sajkákhöz hasonló pe-
nisch volt egy 6 hüvelyknyi haubiczczal 's egy
huszonnégyfontos álgúval ellátva.

E', 12.000 tengeri katonával megrakott
flotilla, 160.000 ember' 's 10.000 ló; 650 ál-
gú' 's 14 napi élelem' átszállítására vala ren-
deltetve.

A' szállító-hajók, mellyek különböző kikö-
tőkben, az egész francia tenger part' hosszá-
ban Hollandtól egész Bajonne-ig egyes osztá-
lyokban szerteszétt feküdtek; Boulogne, Wi-
mercux, Etaples, és Ambleteus előtt, az el-
lenéges kerengő hajók' vigyázása ellenére is
szerencsésen öszvegyülekeztek. E' munkálat
több apró csatázásokra ada alkalmat, mellyek-

ben a' szerencse a' franczia katonáknak mindig kedvezte. —

Hat nagy testre osztva, és Soult marsal' fővezérsége alá rendelve ama' dombokon táborozék a' sereg, mellyek Boulogne-ot 's környékét körülveszik; mindenik hadi-test azon kikötő' közelében állt, mellyben az őt felveendő flotilla horgonyozott. Az előintézetek olly jól valának téve, hogy a' hajóra-szállás' 's kiszállítás' bajos, veszélyes munkája 1½ óra alatt megtörténheték. A' császár e' fordulatot Boulogneban létekor kétszer ismételteté, 's mind a' kétszer a' legtökéletesebb egyetértéssel 's legszigorubb pontossággal vitetett véghez.

Mindenik hadi-test' tábora igen festőlegi látványt mutatott. Mintegy — ugy szólván — katonai városok voltak ezek, mellyekben az utszák a' fejér és kék csikos sátorok' vagy csinos, jól épült bódék' egyformán futó lineájik által valának kijelölve. Mindenik utsza, sinóra véve, egy, a' becsület' mezején elesett hősnak nevét viselé. Álgyu vagy ágból készült oszlopok, szobrok, pyramisok, obeliszkok, fegyver-rakások, mellyek nagyobb részint Olaszország' 's Egyiptom' győzedelmese' dicséretére czélzó felirásokkal diszlettek, szorgalmassan oda plántált kertek, kerti-ágyak, a' sokféle virágok' tarka színvegyületével pompázva, zöld pázsitok, mellyeknek frissége tiszta források' vagy mesterségesen ásott kutak' vize által szünetlenül tartott — diszesíték e' reptökben épült városokat. — Minden a' katonák' munkája volt. Minden ezrednek meg vala a' maga kertje, minden századnak a' maga virág-ágya 's konyhakertje; mocsáros helyeken ásott csatornák szivárogtaták le a' nedvességet a' katonák' sátoritól; nagy és szép utak biztosíták a' szom-

széd falukkal közösülést. — A' katonák, kik a' napot katonai gyakorlatokkal 's kerti munkával tölték-el, egészségesek 's vígak voltak. A' legnagyobb egyetértés, 's legnyiltabb szivesség uralkodék a' sereg' minden testei közt, mellyeknek buzgalmok ennyi hasznos és kellemes intézet' felállítása által mutatá magát.

E' hajóépítési munkák kezdetekor, a' francia megtámadási intézeteket gúnyolva mulaták magokat az Angolyok. Az ő Caricaturáik eleinte megnyugtatták a' londoni naplopókat, 's későbbben gyönyörködötték a' szajna partján a' szájtátókat. De a' boulogne-i flotilla más gondolatokat ébreszte-fel, 's a' vélt biztosság' érzése után rémülés következék. Átlátták az Angolyok, hogy azon hadi készületeknek, mellyet kicsúfoltak, egy komoly oldala van, és attól tartottak, hogy a' Francziák valamely kedvező időpontot használnának az angoly partokon kiszállásra. Azért olly rendkívüli rendszabásokhoz nyúltak, mellyeknek erőltetett voltok az angoly nép' aggodalmának nagyságát bizonyítá. Minden szekerek és lovak a' kormány' rendelkezése alá rendeltettek. Egy általános katonaszedés parancsoltatott, 's ezen tömérdek katonaságnak nagy része, mellyet többé puskákkal ellátni nem leheté, dárdákat és rövid kardokat kapott. A' tengerpartok álgyúkkal rakattak-meg, 's London körül erősegek állítottak-fel. Egész Nagybrittannia, melly még csak közelébb saját természeti oltalomeszköziibe annyira biza, 's szikla és hullám kerítésére olly büszke vala, egy roppant táborrá változék által, mellyben minden polgárok, félelemből katonákká léve, egymással közlött aggodalmaik által mind inkább nagyobb félelmet gerjesztének. A' szántóföldek mivélés nélkül, a' műhelyek üresen ma-

radtak 's a' szorgalmi táruk el nem adható por-
tékákkal teltek-meg. Egy általános végveszély
fenyegeté az angoly kereskedést.

Hogy az angoly nép' borongó féelme va-
lamennyire csillapodjék, a' britt ministerium
olly eszközkhöz nyult, mellyek eddig a' há-
borukban utálatosoknak tartattak. Miután az
angoly admirálság átlátta ama' terv' kivitele'
lehetetlenségét, melly szerint azon kikötők'
vizeit, mellyekben a' franczia flotilla horgonyo-
zott, kövel rakott hajók' elsüllyesztése által
akará elzárni, — nagy számu gyújtó-hajókat,
katamaránokat 's pokolmasinákat készítetett,
hogy azokat a' boulogne-i kikötőben fekvő fran-
czia hajókra küldje, vagy azokat éjjel e' kikö-
tő töltései alá vezetve, az áradandó tenger ál-
tal a' kikötőbe bevezettesse, hol azok a' leve-
gőbe repülni fognának. Melville lord, az ad-
mirálság' első lordja, maga ment az admirál-
hajón Boulogne elébe, hogy saját terve' vég-
hezvívésére felügyeljen, míg az alatt a' többi
angoly ministerium a' Franciaországgal szem-
közti tenger' partra ment, hogy bár e' jókora
távolságból, ama' pompás látványban gyönyör-
ködjék, mellyet a' franczia flotta' égése éjjel
okozni fogna. Azonban sok ismételt próbatétel.
ellenére is a' pokoltalálmányok semmi kárt nem
okoztak. A' gyújtóhajók a' franczia flotillából
egyetlen egy hajót sem gyújtottak-meg; a' ka-
tamaránok és pokolmasinák pedig a' levegőbe
repültek a' nélkül, hogy más kárt okoztak vol-
na egy penisch' elvesztén kívül, mellynek le-
génysege ama' hajó közelében merészle jönni,
mellyen azok felállítva valának.

E' borzasztó 's alávaló terv' elnemsülte
miatt szégyennel tért vissza az angoly minister
Londonba.

A' császár július 19-én érkezett Boulogneba. Az első napokban meglátogatta a' tábornokot, a' kikötőket, 's a' flotilla' osztályait, — 's a' se-
reggel a' hajóra szállás és kiszállás' fordulatit ismételtette; tökéletesen megelégedett az ezen munkákkal kifejtett munkássággal; egyszersmind egy tengeri ütközetnek is tanúja volt 's maga vezérlé a' franczia flotillát az ellenséges hajók lineájára.

Párisból elutaszta előtt jelen volt Napoleon a' becsületlegio' felszentelésénél, 's ezen rend' főzászlósai' esküjét az invalidusok' templomában a' franczia győzedelmek' emlékjelei közepette fogadá-el. E' fényes szertartásnak a' boulogne-i táborban kelle meg újjítatnia. August 15-ke, a' császárnak születés' napja rendeltetett a' becsület rend' keresztjei' nagy kiosztására, mellyek ugyan is nem csak a' seregnek, hanem egyszersmind nagy számú polgári hivatalbelieknek is, kik e' végett Boulogne-ba hivattak, itt osztattak-ki.

Napoleon, ki a' becsület-legiot egy olly intézetnek nézé, melly a' császári széket megerősítendő vala e' szertartást amaz egész nagy szerű pompával akará tartatni, mellyet az ottani hely, idő, 's környülmények megengedhetek. A' sereg, mellynek számára volt leginkább ez innep szentelve, szükséges rendeléseket tett e' végre.

Ez innepélyes tette a' császár' palotája', vagy is inkább satora' közelében választatott a' hely; mivel Napoleon katonáinak közepette egy olly házban lakott, melly ezeknek satorai formájára deszkákból és földből vala építve. Ropant egy tér volt az, melly a' tengerre nyílt, 's a' természettől egy félkarimáju amphiteátru-

mot képezett, mellyen ama^o 100,000 ember el-
 fert, kiknek, e' rendkívüli látványt szülniök,
 's egyszersmind abban gyönyörködniök kelle.
 Az itteni földnek természeti változása mint egy
 amphiteatrumi lépcsóket képezének. A' gyalog-
 ságnak csapatokban kelle itt magát felállitania,
 a' lovasságnak pedig fen a' dombokon magát
 egy lineában kifejtenie. A' tér' középpontja
 egyedül ama' különböző hadtestek' generalstab-
 jai 's zászlóinak vala szánva, mellyek közvet-
 len az esküre -oda rendelt becsület legio-rendi
 vitézek előtt valának felállitva, A' császári gár-
 dától, 's az ezredek' musikáitól körülvéve, a'
 középben emelkedék-fel régi izlésben egy domb,
 hasonló azokhoz, mellyet a' római táborokban
 a' császárok' számára vala szokás felállitani,
 midőn ezek a' sereghez szólni akartak. E' domb
 lovag-és gyalogzászlókkal vala ékesítve, mellye-
 ken arany sasok tündöklöttek. Középben emel-
 kedék-fel lépcsőkön Dragobert király' régi szé-
 ke a' császár tronját ábrázolva 's fegyver' disz-
 jelekre támasztva; ezek ama' zászlókból állot-
 tak, mellyek a' Montenotte, Lodi, Arcola,
 Rivoli, Castiglione, a' Pyramisok, a' Tábor-
 hegye, Abukir 's Marengo melletti ütközetek-
 ben foglaltattak-el. E' csoportozat közepében a'
 hannoverai választófejedelem' hadi öltözeté ra-
 gyogott, 's ez egész állás egy arany babérleve-
 lekből font roppant korona által vala beholtoz-
 va, mellyről az egyiptomi bey-ek' zászlói bi-
 borszín farkai lobogtak. A' bécsületrend' vité-
 zinek kiosztandó diszjelek Dügueselin' sisak-
 jában és Bayard' paizsában feküdtek.

August 15-kén a' nap, melly az előbbi na-
 pon sűrű felhők megett rejtődött, tisztán 's
 fényesen tünt-elő a' láthatáron, 's a' seregtől
 hangos öröm kiáltással köszöntetett. Kilencz

oráko: odahagyák a' seregek különböző tábo-
raikat 's el foglalák egyes csapatokban a' szá-
mokra ki rendelt téreket. Délben lépett-ki a'
császár sátorából, 's egy közönséges álgyszó-
köszöntés' jelenté a' szertartás' helyére érke-
zését.

Midőn Napoleon megjelent, 2000 dobos
veré a' tábori marsot, 's még sem multhatá felül
a' polgárok' 's katonák' hangos öröm-kiáltásai-
kat, mellyekkel lelkesedésöket kifejezék. Nem
sokára a' dob szó a' szertartás kezdetét hirdeté,
's azonnal, mély tisztelettel teljes csend-
lőn. A' császár helyet foglalt trónusán. Két ol-
dalán lehete látni két testvérét, Jósefet és La-
jost, úgy szinte Murat nagyadmirált, a' biro-
dalom' ministereit 's marsaljait, a' Korona'
nagy tiszteit, a' generál hadnagyokat, 's azon
senátorokat, kik Boulogne-ban jelen voltak. E'
fényes sokaság' háta' megett voltak a' hadtestek'
kapitányai, kik közül mindenik egy kieresztett
zászlót tartá kezében. Napoleon' segédjei a' tró-
nus' lépcsőin valának elosztva, hogy parancsait
fogadják 's tovább vigyék; lentebb pedig a' már
díszjelekkel ékesített becsület rendi vitézek ál-
lottak két sor elfoglalt zászlók díszjelei körül
sorba állítva.

Miután a' becsületlegio' nagy cancellárja
a' császárnak parancsait vette volna, egy beszé-
det tartott, mellyben e' nemzeti intézet' érde-
meit kijelelé 's a' rendvitézek' kötelességeik' kö-
rét leírni törekvék.

Napoleon erre a' trónusról felkelt 's elmon-
dá a' rend' tagjai által leteendő eskü' formulá-
ját. Ezek egy értelmüleg kiálták: „Eskü-
szünk:“ 's az egész sereg saját ösztönéből is-
métlé e' hívségi esküt. — E' kiáltás: „Éljen

Napoleon császár!'' hangzék most minden sorokban vissza; a' katonák a' levegőbe emelgeték süvegeiket 's fegyvereiket. E' köz lelkesedés' kitörése alatt a' becsületrend' nagy tisztjei, 's pusztá vitézi, egy más után járulának a' trónus elébe, 's kiki egyenként nyeré-el a' császár kezéből a' rend' díszjeleit. Midőn a' szertartás' vége közeledék 's a' gyalogság' csapatja a' dombokra kinyúlva kifejelettek, hogy egyes sorokban a' trónus előtt elvonuljanak, egy ötven vitorlából álló hajós osztály mutatá magát, a' havre-i flotilla' előserege az alpreki tengerfok' viz-szinén. Minden szem a' tenger felé nézett, 's a' lelkesedés újra fellobbant. Úgy látszék, mintha az oceánu eme' több hónap óta nyughatatlanul várt hajós-csapat által szinte adóját teljesiténé a' császárnak.

A' császár még néhány napokig a' boulogne-i táborban 's a' tenger partoknál maradt; ezután Belgiumba indult, meglátogatá a' rajnaparti új megyéket, 's Mainzben találkozáék ismét Josephina császárnéval.

Végre három hónapi távolléte után, melly alatt rendes foglalatosságán kívül a' polytechnikai iskola' ugy szinte a' hid 's útépítési, és a' törvény iskolák' új rendezését elhatározá, — a' tudományok és művészetekre tíz évi jutalmakat alapíta, — 's a' Mainzban tartott konferenciában a' leendő német szövetség' elemeit, 's a' sz. római birodalom' elosztatását előre elkeszíté, october 12-én sz. Cloudba visszatért.

Jövő december' elsőjén a' senatns előlülője a' császárnak ama' néphatározatot nyújtá által, melly a' császári méltóságnak örökösödését familiájában megerősíté. E' felett 3,574,898 polgár szavazott; 's 2,569 ellene, 3,572,329 mel-

lette szavazott volt. E' fényes következményi oklélvél' általadásakor, így szóla az előlülő Napoleonhoz: „A' szavazatok 60,000 lajstromokban foglaltattak, mellyek szigorú lelki esmeretességgel hitelesítettek - meg, semmi kétség sem forog - fen sem a' szavazók' rangja és száma, sem az egyesek' szavazási jussa, sem pedig ez általános szavazat' következésméye iránt.“

VI.

Chronologiai áttekintet.

Napoleon mint császár és király.

1804. Dec. 2. Napoleon császár' 's Josephina császárné' megkoronáztatása, 's felkenetése. — 5. A' marsmezőn összegyűlt sereg-csapatoknak sasok osztatnak-ki. — 27. A' császár megnyitja a' törvényhozó test' ülését.
- 1805, Jan. 2. A' császár ir az angoly királynak, 's annak a' békét ajánlja. — 11. Egy tengeri expeditio indul-el Missiessi admirál' vezérlete alatt, kire az bizatik, hogy a' gyarmatokat élelemmel lássa-el, és segítségökre legyen. — 20. Napoleon város' építése a' vendee-i megyében.
- Marcz. 18. A' császár közli a' senatussal, hogy ő az olasz koronát elfogadja.
- April. 2. A' császár 's császárné Olaszországba utaznak. — 5. A' pápa elhagyja Párist, 's Rómába visszatér. — 13. Sz. pétervári szerződés, melly szerint Angoly- s Oroszország, Franciaország ellen egy harmadik coalitióra összeszövetkeznek
- Maj. 8. A' császár bemenetele Majlandba. — 30. Missiessi admirál' hajós-csapatja' visszatérte Bochefort-ba. — 26. Napoleon császárnak Olaszországi királyá koronáztatása Majlandban.
- Jun. 4. Genua a' Francziabirodalommal egyesítését kéri. — 8. Eugen herczeg Olaszországi alkirálya nevezetik. — 23. A' lukkai herczegség Er'sebet herczegének Napoleon hugának adatik.
- Jul. 21. Parma, Piacenza, Guastalla statusok' kormányzati rendezések egy császári határozat által elrendeltek. — 22. Tengeri ütközet Finis-terrae-foknál.
- Aug. 9. Austria a' sz. pétervári szerződéshez áll.
- Sept. 8. Az Austriaiak előnyomúlnak Bajorországba. — 9. A' gregoriani kalendárium' vissza állítása. — 21. Párisi szerződés Franciaország 's a' Nápolyi király közt, ki neutrálításra kötelezi magát.

Napoleon mint császár és király.

Párisban a' császár koronázására pompás készülétek tétettek. VII. Pius római pápa felkenéséért Párisba jött, 's a' tuilleriák' palotájába szállítatván, annak egyik szárnyában lakott. Ama' nagy számú kíváncsiakon 's idegeneken kívül, kiket e' szertartás ide csalogatott, minden törvényszéki 's igazgatói hivataloktól, a' birodalom' minden nemzeti gárdáitól, minden katonai csapatoktól küldött követségek, úgy szinte a' kerületek' 's megyék' előlülője, 's a' nevezetesebb városok' polgármesterei jelenvalának a' fővárosban.

A' felkenés' szertartása december 2-kán tartott. A' pápa, a' császár 's a' császárné fényes kísérettel, 's roppant számú nézők között mentek a' Notre-Dame érseki templomba. A' pápa egész főpapi diszruhájában, 's a' római sz. egyház' egész pompájával tartá az isteni tiszteletet. A' sz. atya megkené Napoleont 's Josephinát a' szent olajjal homlokokon 's két kezökön, 's e' hármas kenetnél ez imádságot mondá: „Mindenható 's öröké való Isten! öntsd ki a' te kegyelmednek 's áldásidnak tárát a' te szolgádra Napoleonra, kit mi személyes méltatlansága mellett is, im a' Te nevedben császárrá felkenünk.“ Míg a' többi keneti imádságok elvégeztettek, a' császár 's császárné trónusaikon ültek. Viszont felkelvén még egyszer az oltárhoz léptek, a' koronázás végett. Mihelyt a' pápa a' két koronát felszentelte, Napoleon hirtelen az ő számára rendelt korona után nyúlt,

és azt maga magának a' fejére tette, azt akarván mintegy az által kijelenteni, hogy ő azt egyedül az istennek 's kardjának köszöni. (Nagy Károly azt hajdan a' pápa' kezéből fogadá-el). Ez után Napoleon a' másik korona után nyúlt, 's az oltár előtt térdeplő császárné' fejére tette.

Az isteni szolgálat' végeztével, a' császár, ülő helyzetben, a' koronát a' fején, kezét pedig az evangéliomon tartva a' senatus', a' törvényhozó test, 's a' tribunatus', három előlülőji előtt újra azon esküt tevő-le, mellyet már a' 'császárság' constitutionalis actája' vételénél tett-le.

A' fő-czimer-hirnök (herold) e'kor így kiálta erős hangon: „A' legdicsőségesebb, 's legtiszteletre méltóbb császár Napoleon, Francziák' császára megkoronáztatott, 's innepélyesen beiktattatott: — éljen a' császár.“ Ugyan azon pillanatban ez egyértelmű kiáltást: „éljen a' császár, éljen a' császárné!“ hangozák - vissza a' roppant basilika' boltozati. A' császári pár élénk öröm kiáltások közt hagyá-el a' templomot, 's a' tuillériákba visszatért ama' fényes kíséret által kísérve: melly őt a' Notre-Dame-ba kísérte vólt. Három napig nem leheté Párisban egyebet látni, mint nemzeti innepeket, 's magános multságokat; a' nyilvános öröm kifejezése egy értelmű 's általános vólt.

December 5-kén a' koronázási innep' harmadikán osztattak-ki amaz új zászlók, mellyek a' katonákat új győzedelmekre vezérteni fogják. E' szertartás a' roppant Marsz mezején tartatott. A' császári trónus egy állásra állitva, mellynek magassága a' katonai iskola' szép palotája' szobáinig felért, jobb és balról oly szé-

kekkel vala körülvéve, mellyek a' status' három főhivatala tagjai, 's a' császárság' jelesb személyei' számokra voltak rendelve. A' Mars mező' belsejét a' szárazföldi 's tengeri hadnak, 's a' nemzeti gárdának küldötségi foglalák - el. Tömerdek nézők koszorúzák ama' bástyákat, mellyek e' roppant sík-tért körül veszik. Egy adatott jelre a' seregek minden csapatjai megindultak, 's a' trónushoz közeledtek, mellynek zámolyán-ál az új aranysasos lovag, és gyalog zászlók, tisztok vagy megyebeli előlülök által tartattak. A' császár felállott; tisztelettel teljes csenddel várakozék mindenki szavai után. — „Katonák! — így szóla ó erős hangon, melly minden sziveket megrázkódtatott — itt vannak zászlóitok; e' sasok nektek mindig egyesülési pontul fognak szolgálni, ezek mindenütt ott fognak lenni, hol a' ti császártok azokat koronája' 's népe' védelmére szükségeseknek fogja tartani; ti meg fogtok esküdni, hogy azoknak védelmökért éltetek feláldozandjátok, 's azokat vitézségek által mindég a' győzelem' ösvényén megtartandjátok! — esküsztek e'?” — „Esküszünk!” vizonzák egy értelmű kiáltással, — a' hivatalok' előlülőji, 's a' sereg tisztjei, a' zászlókat hajtogatván. Ez után minden ezredek' küldötségi előléptek, 's a' legszilajabb öröm kiáltások közt vevék-át ama' dicsőséges zászlókat, mellyeket ők, csak midón azokat Europa' minden fővárosaiban körülhozdozták volna, puszkapor' gőzétől megbarnúlva, 's kartácsoktól megszagatva valának hazájokba visszahozandók. — E' nagy, puszta katonai szertartás nem kevésbé vala fényes, mint a' koronázásnak polgári, vallásos, 's főkép társasági szertartása.

Keves nappal ezután a' császár, a' törvényhozó test' elkezdett ülésében megjelent, 's eme' beszédben nyilatkoztatá-ki nagy reményt ígérő véleményét:

„Fejedelmeknek, előljáróknak, katonáknak, 's polgároknak életösvényökön csak egy czéljok lehet; — a' haza' boldogsága.

„Ha e' trónus, mellyre engem a' nemzet' előrelátása, 's akaratja emelt-fel, drága előttem, az onnan ered, hogy egyedül ez védelmezheti, 's tarthatja-fen a' franczia nép' legszentebb érdekeit.

„Egy tartós, és atyai uralkodás nélkül Franciaország az olly soká szenvedt bajok' vizatértétől félhetne. A' legfőbb hatalom' gyengesége, a' népnek legnagyobb ostora.

„Mint katonának 's első consulnak csak egy gondolatom volt; mint császárnak nem lehet más gondolatom: ez — Franciaországnak jólléte.

„Olly szerencsés voltam, hogy Franciaországot győzedelmek által dicsőíthettem, azt szerződészek által megerősítettem, a' polgári háborútól megmentettem, 's benne az erkölcsiség' 's vallás' ujjászületését előre elkészíthettem. Ha a' halál engemet munkáimnak közepette lep meg, az utóvilágnak egy olly emléket reméyek hátrahagyni, melly követőimnek örök időkre például vagy — szemrehányásul fog szolgálni.

„Örvendetes lett volna előttem egy illy inepélyes idő-pontban az egész világon a' békét uralkodni látni; de ellenségeinknek politikai elveik, 's azoknak Spanyolországgal minapi bánások eléggé arra mutatnak, mennyi akadályok állnak a' békének ellent. . . .

„Midőn az én népem a' koronát nekem száná, azon kötelességet vállalá magára, hogy a'

környülmények által parancsolt erőlködésekre kész leend, mellyek az ő szerencséje, 's hire valamint az enyimek' fénye' fentartására megkivántatnak. Teljes bizodalommal viseltetem a' nemzetnek cselekvő-ereje, 's irántani véleménye iránt. Az ő legdrágább érdekei az én aggodásomnak', 's gondolkozásomnak mindenkori tárgyai.^[61]

Jóllehet Napoleon katonai lángeszébe, 's boulogne-i seregébe méltán bizhata, még is még egyszer ajánlá ő maga Angolyországnak a' békeséget, 's 1805-ki január 2-kán saját kezével ezt írta másodszer az ángoly királynak: „Az isteni gondviselés, úgy szinte a' senatus', a' nép', 's a' sereg' egyes akaratja által Franciaország' trónusára emelve, legelső kívánságom a' béke. Francia- 's Angolyország egymást kölcsönösen agyon rongálják. Még ugyan századokig birkózhatnak egymással; de valljon betöltik e' kormányaik, kötelességeik' legszentebbekét? valljon nem vádolja e' őket tulajdon lelki ismeretők ez illy sok haszontalanul, 's minden czélérés nélkül kiontott vér miatt? Én nem tartom becsületes elleni dolognak az első lépést tenni. Úgy hiszem, eléggé megmutatám a' világnak, hogy én a' háboru' változó szerencsésjétől nem tartok. . . . A' béke szívemnek kívánsága, de a' háború soha sem ellenkezett hiremmel. Kérem Felsegedet, ne vonja-meg magát azon szerencsétől, hogy a' világnak a' békét ön maga ajándekozhassa. . . . Egy új coalitio Franciaországnak többségét, 's nagyságát nevelné csak a' száraz földön. . . . Minő szomorú kinézést ígér ama' szándék, a' népeket egyedül azért engedni egymással hadakozni, hogy csupán csak hadakozzanak egymással! A' világ valóban olly nagy, hogy azon két nemzet élélhet, — 's az ész va-

lóban olly hatalmas, hogy lehet a' barátságos megbékülésre elegendő eszközöket találni, csak mind a' két fél valódilag akarja azt." — E' nemes lépés siker nélkül maradt; jól látta a' britt kabinet azt, hogy a' béke a' császári trónust csak megerősíteni, 's a' Franciaország' boldogságát biztosítani fogná.

A' császár folytatá tehát hadi készületeit, a' háborút Londonba kívánván áftaltenni. Okosan használá ő, a' spanyol kormánynak az angol kabinet ellen érzett elkeseredését, 's e' szövetségesétől 30 hajót, 's 5,000 kiszállítandó katonát kapott.

Ugyan azon időben a' törvényhozó-test a' polgári törvénykönyv' (codex civilis) emléke örökösítésére, Napoleon' tiszteletére, egy szobrot akara teremében felállítani. E' szobor január 14-kén szenteltett innepélyesen-fel. — Már három hónappal elébb a' boulogne-i táborban összegyült sereg szinte egy kolosszális szobrot készüle bronz-ból — Caesar hajdani táborának közepette — számára felállítani. Minden tisztek 's katonák zsoldjuk' egy részét oda ajánlák e' czélra, de a' bronz hibázott ez emlékehez. Soult marsal így szólt a' császárhoz, midőn e' nemes hódolást neki ajánlá: „Sire! adjon nekem bronzot kölcsön, azt én Felségednek a' legközelebbi ütközetben visszaadandom.“ Egy évvel később a' marsal ez adóságát Auszterlicznál megfizethette volna.

Az olasz szabad köztársaság a' francia kormánynak minden változatn szinte átment. Neki a' foglalás, 's ön haszon kapcsainál fogva Franciaországgal öszvekötyve kelle maradnia. Bonapartenak első consullá lett kineveztetése

után, az olasz követek őt köztársaságuk' elől-
ülőjévé választották. Midőn császárként lett az
olasz rendek azon gondolatra jöttek, hogy ha-
zájokat királyságra fel-emeljék, 's Napoleonnak
a' lombardi királyok' vas-koronáját oda-ajánlják.
Napoleon az olasz köztársaság' másod-elölülőjé-
nek, ki ez innepélyes kívánság' kijelentére hoz-
zá-jött, így válaszolt:

„Első akaratunk, midőn mi még az ütkö-
zetek porától és véréből befedve valánk, az
olasz haza' reorganisatiója volt.“

„A' lyoni határozatok a' felsőségi just a'
consulták' és collegiumok' kezébe tevék, mel-
lyekben egyesítettünk mi minden különböző ele-
meket, mellyek a' nemzetek' alkotó-részét tes-
szik. Ti akkor a' kormány' fejévé lett kine-
veztetésemet szükségesnek tartottátok boldoga-
ságtokra; ma pedig azt akarjátok, hogy mi a'
ti királytok legyünk.

„A' francia 's olasz' koronáknak elvász-
tása, melly maradékitok' függetlensége' bizto-
sítására szükséges lehet, e' pillanatban fenye-
gethetné létezésötök' 's nyugalmatokat.

„Én megtartandom e' koronát, de csak ad-
dig, míg azt a' ti javatok kívánja; 's örömmel
nézek ama' pillanat felé, mellyben én e' koro-
nát egy ifjabb főre tehetem, egy olly főre,
melly az én lelkeimtől lelkesítve az én munká-
mot folytatni fogja, 's mindég kész leend saját
személyét 's javát ama' nép' bátorságának, 's
szerencsájének feláldozni, melly felett az iste-
ni gondviselés, az ország' alkotmánya, 's az
én akaratom ruházták reá az uralkodást.“

Midőn Napoleon a' senatusnak ez új koro-
na' elfogadását tudtára adá, szükségesnek tar-
totta, Europa végett, melly szeméit reá füg-

gesztette, politikai nézeteit e' beszédében kifejezni:

„Senátorok! mi ez alkalommal azért jöttünk közibétek, hogy mi a' status ügyek' legfontosabbika felett általános nézeteinket tudotokra adjuk.

„A' franczia birodalomnak erejét és hatalmát felülmúlja ama' mértékletesség, melly minden mi politikai egyezkedésinknél uralkodik.

„Mi Hollandot, Németország' három negyedét, a' Sweiczot 's egész Olaszországot elfoglaltuk: mi a' legnagyobb szerencsében mértékletesek voltunk. Mi ennyi tartományok közül csak annyit tartottunk-meg, a' mennyi szükséges volt a'hoz, hogy Franciaország a' tekintetnek, 's hatalomnak ama lépcsőjén megmaradjon, mellyen az mindég állott volt. Lengyelország' felosztása, a' Törökországtól elvett tartományok, India', 's majd minden gyarmatok' elfoglalása megzavarák nagy kárunkra az általános súlyegyent.

„Mi mindent vissza-adtunk, a' mit mi e' súlyegyen' visszaállítására szükségesnek tartottunk, 's e' dologban ama' mindég szemünk előtt tartott elv szerént bántunk, hogy sem hiú nagyobbadási tervből, sem foglalási vágyból soha se nyuljunk fegyverhez.

„Németországból a' katonaság vissza van húzva; az ő tartományi olly sok fenséges házak' maradékinak vissza vannak adatva, mellyek elvesztek volna, ha mi nem védtük volna nemesen őket. Mi e' fejedelemségeket ismét felállítottuk 's megerősítettük', a' német fejedelmek jelenleg több tekintettel 's fénnel bírnak, mint hajdan eleik birtak,

„Maga Austria két szerencsétlen háboruk után Velenczét meg kapta: holott minden időben barátságos egyeség' utján is szívesen ide adta volna Velenczét elvesztett tartományiért.

„Holland alig foglaltatott-el, azonnal függetlennek nyilatkoztatott ki. Ez országnak a' mi birodalmunkal egyesítése kereskedési rendszerünket tökéletessé tette volna, mivel' birtokunk' nagy folyói' fele száma Hollandba foly, még is Holland független, 's vám-dolga, kereskedése, 's igazgatása, egyedül saját kormányá' rendelkezésére vannak hagyatva.

„A' Sweicz sereginktől megvált szálva, mi őt Europa' összes ereje ellen védelmeztük, ennek birodalmunkhoz csatolása katonai határinkat kiegészítette volna, mindazáltal a' Sweicz' 19 Kantonjai akaratjuk szerint függetlenül 's szabadon igazgattatnak.

„Az olasz köztársaság' birtokának birodalmunkhoz csatolása földmivelésünk' kifejlődését elősegítette volna; még is, annak másodszori elfoglalása után is függetlenségét erősítettük-meg Lyonban; mi ma még tovább megyünk: mi a' francia 's olasz katonáknak elválasztatásuk' elvét jelentjük-ki, midőn mi ez elválasz ás' idejét azon pillanatra határozzuk, mellyben az a' mi olasz népeinkre nézve veszély nélkül megtörténhetik.

„Mi a' Lombardok' vas koronáját elfogadtuk, 's azt fejünkre teendjük, hogy azt újra megkeményítsük, megerősítsük, 's megakadályoztassuk, hogy ama' fenyegető veszélyekben elne törjék, míg a' középtengeri tartományok szokott helyzetökbe vissza nem állítándnak.

„De nem átaljuk kinyilatkoztatni, hogy mi e' koronát azon órában, mellyben mi azon

függetlenség iránt, mellyet mi a' középtengeri más tartományoknak biztosítottunk, aggodalom nélkül lehetünk, valamellyik törvényes, akár saját akár fogadott fiúknak általadni szándékozunk.

„A' gonosznak mentője (genius) hijában fog ürügyeket keresni, a' háborn' fáklyájának a' száraz földön viszont meggyújtására; a' mi a' statusnak alkotmányi törvényei által bizodal-munkhoz kapcsoltatott, a'hoz kapcsolva mara-dand; egy új tartomány sem fog a'hoz kap-csoltatni; de a' batáviai köztársaság' törvényét a' 19 Sweiczi kantonok' közbenjárói okleve-lök, 's az olasz királyságnak ez első határozata a' mi katonánk' védelme alatt fognak állani, 's ezeknek semmiféle megtámadását nem fogjuk elszenvedni.

„Minden alkalommal 's minden alkudozá-soknál ugyan ezen mértékletességet fogjuk mi mutatni, 's reményljük, hogy a' mi népünk a-ma' vitézség 's cselekvő-erő' kifejtése szükségé-től felfog mentetni, mellyet törvényes jussai védelmében mindég kimutatott.“ —

E' közben Napeleon nagy szerencséje' kö-zepette is Angolyországba kiszállási célját nem veszté-el szeme elől; azonban e' vállalat' sze-rencsés létesítésére az egész franczia hajósse-reg' egyesítése vala szükséges, — 's ez egyesí-tés egyedül az által vala kivihető, hogy a' Tou-lon, Cadix, Rochefort 's Brest előtt horgonyo-zó hajó-csapatoknak egy távolabb fekvő össze-gyűlési hely mutattatott-ki. A' császár ama' nagy tervre határozá-el magát, hogy e' hajós-csapatok Martinique szigetére rendeltessenek, honnan visszajövendvén, a' ferroli hajós-csa-pat' bekerítését abbahagyva, egyesült erővel a' csatornába vitorlázzanak 's a' száraz-földi se-

reg' expeditioját segítsék-elé. Minden eme' rendszabások okosan valának felszámítva: mivel ezek által, nem csak az éretett-el, hogy a' különböző franczia és spanyol kikötőkben szélyel fekvő csapatok biztosan egyesülhettek, hanem egyszersmind a' két indiai angoly szállítványok is nyughatatlanítattak, 's annak következtetésben a' britt tengeri erő' nagyobb részének a'kor kelle az angoly partoktól eltávoznia, midőn a' franczia hajók azoknál megjelenni fognának. E' csapatok Martinique-be vitorlázása arra is használtatott, hogy a' gyarmatokba kiszállási' katonaság vitetett. Lauriston generálra bízott, hogy Surinámot 's a' hollandi szállítványokat az amerikai száraz földön foglalja-el. Reille generálnak szent Ilona szigetét kelle megvennie, hogy az India felé hajózást veszélyeztesse, 's a' franczia kerengő-hajókat az indiai társaság' kereskedése ellen segítse-elé, 's törekedjék a' jó reménység' fokára franczia őrizetet juttatni. Más sereg osztálékokra az völt bízva, hogy az Antilla szigetekről háritsák-el az ellenséget és sz. Lucza, Tabogo és sz. Péter szigeteket az ellenségtől vegyék vissza.

E' szép combinatiók semmivé lettek Ville-neuve admirál' tapasztalatlansága által, ki utasításait csak tökéletlenül vitte-véghez, az Antillai expeditio' célját elhibázta, 's a' helyett, hogy 56 nagy hadihajóval a' csatornába vitorlázna, elébb Finis terrae foknál Caldet angoly admirál által magát megveretni, 's azután Cadixban magát zárva tartatni engedé, melly kikötőt csak azért hagyta oda, hogy a' franczia hajós-sereget ama' szerencsétlen ütközetben Trafalgarnál egészen tönkre tétesse. —

A' császár hogy az angoly kabinetet elváksa 's ama' gyanút lecsillapíthassa, melly en-

nyi sok linea-hajónak egyszerre kifutása által gerjesztett, egyszersmind pedig, hogy ama' három négy hónapot használja, mellyek admiráljainak Indiában össze jövésök 's onnan Európába együtt hazatértük végett kellettek, — arra határozá magát, hogy új olasz tartományit meglátogassa 's Majlandban felkenetése' szer-tartását ismételtesse. Ez utjában a' császárnétol kíserve meglátogató Briennet, hol gyermek-sége' néhány éveit töltötte, — Lyont, mellynek iparját a' császári udvar' fényüzése újra feléleszté 's mellynek lakossága őt lelkesedéssel fogadá, — Turint, hol a' pápától elvált, ki utánna néhány nappal hagyá-el Párist 's Rómába visszatért, — végre Alexandriát, hol roppant munkákat parancsolt, mellyek néhány év alatt e' városból Europa' legerősebb várát 's Olaszország' kulcsát fognák tenni.

Tizenhat gyalog ezred vala Marengónál egy gyakorlati táborban összegyűlve, a' császár itt generáli formaruhában jelent-meg, 's a' seregek a' császárné előtt, az ütközetnek egy ábrázolatját adák; Napoleon a' vitézeknek becsület rendi diszjeleket osztott-ki, 's ünnepélyesen tette le az első követ amaz emlékhöz, melly a' marengói győzedelmi napon elesett hősöknek állítatott-fel.

Majus 8-án tartá a' császár innepélyes be-menetelét Majlandba, 's 20-án a' koronázás következék a' fő templomba illő pompával. Ugyan azon főtemplom volt ez, mellyben a' napnyugoti birodalom' alapítója felkenetett 's ama' yas karikákkal körül vett arany sugaras korona, mellyet a' régi lombardi királyok, ugy szinte nagy Károly is viseltek, a' monza-i klas-tromból, hol már tiz század óta tartatott, hozatott ide. Miután Napoleon Caprara kardi-

nál 's majlandi érsektől felkenetett — mint az előtt Párisban — elvette a' koronát az oltárról 's azt maga magának fejére tette, fenn szóval ezt mondván: „Az isten adja ezt nekem; ám lássa az, ki e'hez hozzá akar nyulni!”

E' büszke szavak lettek a' vaskorona — rend' emlék — mondása, melly később az olasz sereg' számára éppen úgy állítatott-fel, mint a' becsület-legio rend a' Franczia sereg számára. — Majland városa olly nagy lelkesedést mutatott, melly az öröm mámorral vala határos, 's abban egész Lombardia szinte osztozék. Mi előtt Napoleon e' várost elhagyná, ez új ország törvényhozó-testének, fogadott fiát, 's csata mezőn nevelt nevendékét Eugen herceget bemutatá, 's őt Olaszország' alkirájának kikiáltá. Eugen a' gyűlés előtt le tette az innepélyes esküt, 's Napoleon ez alkalommal az olasz nép' képviselőjéhez fordúlva, így szólt:

„Nem mulasztottam-el semmi tárgyat, melly (az ország-igazgatásban volt tapasztalásom szerint) olasz népeimre szükséges lett volna. Mi előtt, a' hegyeken keresztül, vissza mennék, befogom utazni a' megyék' egy részét, hogy szükségüket a' hely' színén kitanuljam. Mint hatalmam' fentartója, egy olly ifju herceget hagyok itt magam után, kit gyermekségétől oltam én neveltem, 's ki lelkem által lesz lelkesítve. Ezen kívül a' legalkalmasabb rendszabásokat tettem, hogy a' status' legfontosb' ügyeit magam igazgassam.

„Ugy vélem ez által új jeleit adtam ama' változhatlan szándékomnak, hogy én Olasz népeimnek mind azt megadjam, a' mit ők tőlem várnak; reménylem, hogy ők is, részökről betöltendik ama' helyet, mellyet nekik szánom; 's e' czélt csak akkor érendik ők-el, ha ők azon

erős meggyőződésig eljutnak, hogy a' fegyveres erő a' statusoknak főtámasza. Ideje már, hogy amaz ifjuság, melly a' nagy városokban henyél, megszűnjék a' háború törődésétől 's veszélyétől félni, 's hogy azon állapotba helyeztesse magát, hogy a' hazának tiszteletet szeressen, ha a' haza őt tiszteletben akarja tartatni.“

A' császár majus 10-én hagyá oda Majlandot; Castiglionenál 40,000 embert talált összegyűlve, 's e' nevezetes csatatéren is mint Marengonál becsületrendi kereszteteket osztott-ki. Ez után hirtelen meglátogatta egymás után Peschierat, Veronát, Mantuát, 's Bolognában csak azért mulatott, hogy a' lukkai köztársaságnak egy kivánt fejedelmet adjon; e' béli választása hugára, Baccischi Ersébet herczegnére esett.

Genua, a' birodalommal leendő összekötését kérte: a' császár e' városba jött, 's innepélyesen birtokába vevé azt; az itteni főtemplom egy harmadik koronázás' egész pompáját látá, mellynél eskük tétettek-le, 's diszjelek osztattak-ki.

Genuából Napoleon Turinba ment, 's innét azon hiedelemben, hogy Villeneuve admirál' hajósserege már addig a' csatorna' vizéhez közeledik, egy szemle' alkalmával hirtelen Párisba utazék, hol három nap mulva incognito megérkezett. Párisból Boulogne-ba folytatá utját hol minden a' hajóra szálláshoz készült.

Idő közben Angolyország Svéd, és Oroszországot egy harmadik coalitióra reá birta; Austria soká vonakodék eme' szövetséghez állani, melly a' szárazföldi háború' lángját ismét felfogná gerjeszteni, de az olaszországi király-

ság' behozása, 's Napoleonnak Majlandban történt megkoronázása végetvetének e' beli késedelmének.

A' császár egyszerre halotta-meg Boulogneban mind Villeneuve admirálnak Finis terrae-foknál történt veszteségét, mind a' szövetségeseknek Franciaország ellen készült tervöket. — Emez, az angoly hatalom megalázására olly rég táplált reményének semmivélete, 's ama' veszély, melly a' császári birodalmat fenyegeté, megzavarák egy pillanatig Napoleon' vidámságát; de csak hamar feleszmélt újra lángeszé 's még hajói' veszte miatt felháborodva, mint egy rögtön készíté ama' jeles hadi munkálatok egész tervét, mellyek, miután a' Francia sereget Bécsbe vezették, az auszterlitzi győzedelmel fejeztettek-bé.

E' fontos történetet egy hiteles szemtanu ekként adja-elé: „Daru ör, Boulogne-ban a' sereg' generál-intendantja' hivatalát viselé. Egyik reggel a' császár szobájába hivatja őt, 's midőn Daru belép a' császárt tele haraggal találja, ki is nagy lépésekkel jár-fel 's alá, 's a' komor csendet csak e' heves kurta felkiáltásokkal szakasztá félbe: . . . „Minő tengeri sereg! minő admirál! . . . minő hasztalan áldozatok! . . . reményem megcsalatott. A' helyett, hogy a' csatornába vitorlázna ez a' Villeneuve, Ferrolnál horgonyt vett! oda van ő már, itt ő befogzárattatni. . . . Daru! üljön Ön ide, hallja 's írja.“ — A' császár korán reggel hallá ama' hirt, hogy Villeneuve egy spanyol kikötőbe ment, 's azonnal átlátta, hogy az angoly expeditio füstbe ment, 's a' hajós-sereg roppant költségei sok időre, sőt tán örökre elvesztek légyen. — Akkor, haragja dühében — melly más embernek józan ítélő — tehetségét meg-

zavarja — akkor készíté ő legcsudálatra méltóbb táborozási tervét, millyet bár mi győzedelmes szün-idejében, 's csendes vérrel soha sem gondolhatott-ki. Minden sok mély gondolkozás 's minden késedelem nélkül diktálta ő, a' jövő auszterlitzi táborozás' egész tervét, a' sereg minden csapatjai' elindultát; Hannovera 's Hollandiól, Franciaország nyugoti 's déli széléig. — A' marsok rendje, azoknak tartása, a' különböző csapatok' gyülő helyeik, a' véletlen megrohanások 's támadások, az ellenség különféle mozgásai, — ezek mind előre felvétettek, 's a' győzedelem minden elő-feltételek alatt biztosítatott. E' terv olly nagy pontossággal 's előrelátással készült, hogy egy kétszáz óranyi fő lineán, az operatio lineák három száz óranyi messzeségre, az eredeti adatok szerint tartattak-meg, egyes napok 's helységek szerint egész Münchenig; e' városon innét szenvedtek csak az idő számolások némi változtatást, mind az által a' ki jelelt helységek elérettek, 's egy tökéletes jó kimenetel koszorúzá meg az egész tervet.“

DEBRECENI EGYETEMI KÖNYVTÁR

Lelt. 11669/1954

l.
e.
a
l-
s,
a'
a
li
a,
t-
g
e-
k
r-
z
z
t
-
-
-
á

PESTEN, 1834.

TRATTNER - KÁROLYI TULAJDONA,
ÚRI UTSZA 612.